

Het oostelijke Gallo-Romeinse grafveld te Grobbendonk (prov. Antwerpen)

Henri Verbeeck¹

1 Inleiding

1.1 Historiek van het onderzoek in Grobbendonk

Dat Grobbendonk een rijk archeologisch verleden heeft is van oudsher bekend². Maar pas na het grootschalige onderzoek op *de Steenakker* in de tweede helft van de vorige eeuw werd de aanwezigheid van een belangrijke Gallo-Romeinse *vicus* aangetoond (fig. 1: A). Van 1962 tot 1970 organiseerde de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek (AVBG) verschillende opgravingscampagnes³. In 1966 deed de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer en Toerisme Nete en Aa van Grobbendonk (v v v)⁴ er opgravingen. Van 1971 tot 1973, in 1977 en 1983 voerde de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen, daarna Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP), een grootschaliger onderzoek uit⁵. Werfcontroles in 1996 en 2001 door het IAP in de Hoogveldstraat toonden aan dat het areaal van de *vicus* in oostelijke richting nog uitgebreid kon worden⁶. Zowel ten zuiden, ten westen als ten oosten van deze *vicus* werden graven aangetroffen. Het uitgraven van een kelder ter hoogte van de Schransstraat 30 in 1925 leidde tot de vondst van enkele fragmenten aardewerk en crematieresten⁷ (fig. 1: B). Bij graafwerken op het erf van houtzagerij Dingenen stootte men toevallig op een belangrijk graf, mogelijk een *tumulus*, met 23 stuks grafmeubilair⁸ (fig. 1: C). Aansluitend bij deze vondst ondernam de AVBG in 1962 een campagne op het aanpalende terrein, gelegen in de Floris Primisstraat. Het westelijke Gallo-Romeinse grafveld van Grobbendonk kwam hierbij aan het licht⁹ (fig. 1: D). In 1966 verzamelde Georges De Maeyer bij het uitgraven van een bouwput verstrooide crematieresten en scherven aardewerk. Dit gebeurde in de Wijngaardstraat 8, ten oosten van de *vicus* gelegen (fig. 1: E).

1.2 Historiek van het onderzoek van het oostelijke grafveld

Aansluitend bij de grafresten op het perceel Wijngaardstraat 8 (fig. 1: E) startte Georges De Maeyer een opgraving op zijn eigendom, ten noorden van dit perceel gelegen (fig. 2: campagne A). Dit onderzoek leverde nog acht bijkomende graven op¹⁰. Tussen 1968 en 1980 werd het niet-bebouwde deel van het perceel Wijngaardstraat 8 en het zuidelijk gelegen braakliggend terrein, eigendom van de kerkfabriek van Grobbendonk, onderzocht. Dit gebeurde tussen 1968 en 1972 door de v v v onder de leiding van Jozef Beckers en Robert Van Bunder (1968-1970) (fig. 2: B), Willy De Jonghe (1971) (fig. 2: C) en Paul Verheyen (1972) (fig. 2: D)¹¹. Daarna verviel dit grafveld tot werkdomein van illegale gravers.

Als voormalig conservator van het Gemeentelijk Archeologisch Museum van Grobbendonk ondernam ondergetekende in de periode van 1976 tot 1979 pogingen om de archeologica, gevonden door verschillende personen of verenigingen in Grobbendonk, in dit museum samen te brengen. Het is tijdens één van deze onderhandelingen dat Jos De Schutter, algemeen beheerder van de v v v, voorstelde om de resultaten van het door deze vereniging opgegraven oostelijke grafveld te publiceren. De door de v v v ter beschikking gestelde documentatie bestond uit een dertigtal originele veldtekeningen, enkele opgravingsverslagen, krantenknipsels, foto's en dia's. Om met deze gegevens een algemeen opgravingsplan te kunnen samenstellen, bleek bijkomend onderzoek op het terrein noodzakelijk te zijn. In 1978 en in 1980 legde de Heemkundige Kring van Grobbendonk, onder leiding van ondergetekende, nog twaalf zoeksluven over het terrein aan (fig. 2: E)¹². Hierbij kwamen nog één intact en één vernield brandrestengraf tevoorschijn¹³. En hoewel bijna het ganse terrein verstoord bleek te zijn, was het toch mogelijk om de zones

¹ Hazenpad 3, 2980 Zoersel, rik_verbeeck@yahoo.com.

² Bauwens-Lesenne 1965, 54-64.

³ De Greef 1966, 24; Janssens 1967, 4-7; Thoen 1968, 1-56; Janssens & Van Crombruggen 1968, 3-40.

⁴ De Maeyer 1966.

⁵ De Boe 1977; Vanderhoeven 1977; De Boe 1978a, 55-59; De Boe 1984, 69-78.

⁶ Vervoort & Annaert 2003, 87.

⁷ Janssens 1966a, 31-32.

⁸ Mertens 1961.

⁹ Janssens 1966b, 53-71.

¹⁰ De Maeyer 1968, 3-17.

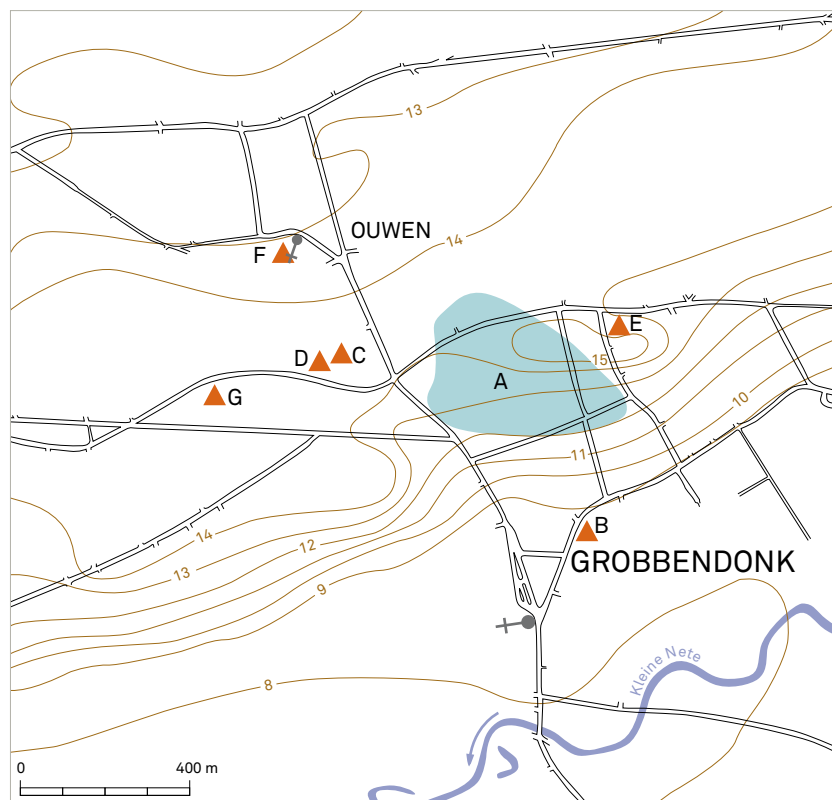
¹¹ Van Dyck 1982, 65-66.

¹² Van Dyck 1982, 68.

¹³ De Boe 1978b, 67; Van Dyck 1982, 68.

FIG. 1 De archeologische sites te Grobbendonk. A: Romeinse *vicus*, B: Romeins crematiegraf, C: mogelijke *tumulus*, D: westelijke Romeinse grafveld, E: oostelijke Romeinse grafveld, F: Merovingische graven en kerk van Ouwen, G: Merovingische grafveld.

Archaeological sites of Grobbendonk. A: Roman vicus, B: Roman cremation grave, C: presumed tumulus, D: Western Roman cemetery, E: Eastern Roman cemetery, F: Merovingian cemetery and the church of Ouwen, G: Merovingian cemetery.

van de verschillende opgravingscampagnes te lokaliseren. Ook werd een definitieve opmeting van het terrein uitgevoerd om het algemene opgravingsplan samen te stellen (fig. 2)¹⁴. Ondertussen is dit terrein verkaveld en op één perceel na als woonzone in gebruik genomen.

De roofmoord op Jos de Schutter in 1985 betekende het abrupte einde van een vruchtbare samenwerking, zodat de publicatie van dit grafveld andermaal onafgewerkt bleef. In 1988, tijdens de opgravingen op de *Steenakker* te Kontich, verzocht dr. G. De Boe, toen directeur van het IAP, mij om de studie van dit grafveld terug op te nemen. Dat deze publicatie pas 43 jaar na de ontdekking van het eerste graf verschijnt, is hoofdzakelijk te wijten aan de verschillende opgravingsactiviteiten van de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie (AVRA), die van 1985 tot 2006 onder leiding van ondergetekende te Kontich plaatsvonden.

Deze bijdrage behandelt de resultaten van de opgravingscampagnes tussen 1968 en 1980, samen met de door Georges de Maeyer gepubliceerde informatie. Ondanks de slechts summier bewaarde oorspronkelijke gegevens, waren de resultaten toch belangrijk genoeg om er een publicatie aan te wijden. Hopelijk draagt deze studie dan ook bij tot een betere kennis van het begrafenisritueel in het Maas-Demer-Scheldegebied tijdens de Romeinse periode.

1.3 Topografie en stratigrafie

Het grafveld was gelegen ten oosten van de Romeinse *vicus* op een lichte glooiing ten noorden van de 15 m hoogtelijn langs de Wijngaardstraat. Het opgegraven perceel heet in de volksmond *Kerkpleintje* of *Kerkeveld* en is kadastraal bekend onder sectie B, 2de blad, 4de deel, nr. 230E, 230G, 230K, 231M en 231N. Onder een 40 tot 50 cm dikke akker- of cultuurlaag bevond zich een sterk verstoorde archeologische laag. Op 60 tot 70 cm diepte dook de natuurlijke ondergrond op, waarin de uitgegraven kuilen zichtbaar waren. De verschillende geregistreerde archeologische sporen laten zich opsplitsen in graven, kuilen en een greppel.

Het opgegraven terrein was jarenlang in gebruik, achtereenvolgens als landbouwgrond, weiland, crossterrein van de plaatselijke jeugd en ten slotte als camping voor diverse jeugdbewegingen. Al deze activiteiten, samen met de bodembewerking die al vanaf de middeleeuwen kan hebben plaatsgevonden, evenals het diepwoelen door knaagdieren, hebben ervoor gezorgd dat verschillende graven verstoord of zelfs verdwenen zijn. In de sterk verstoorde archeologische laag bevonden zich verschillende losse vondsten zoals nagels, metalen voorwerpen, aardewerkscherven en sporadisch crematieresten en houtskool. Een deel van het grafveld is mogelijk ook afgegraven. Het bos op het zuidelijker gelegen perceel ligt immers ongeveer 0,75 m hoger dan het opgravingsterrein.

¹⁴ Paul Verheyen verifieerde de ligging van de door hem opgegraven sleuven.

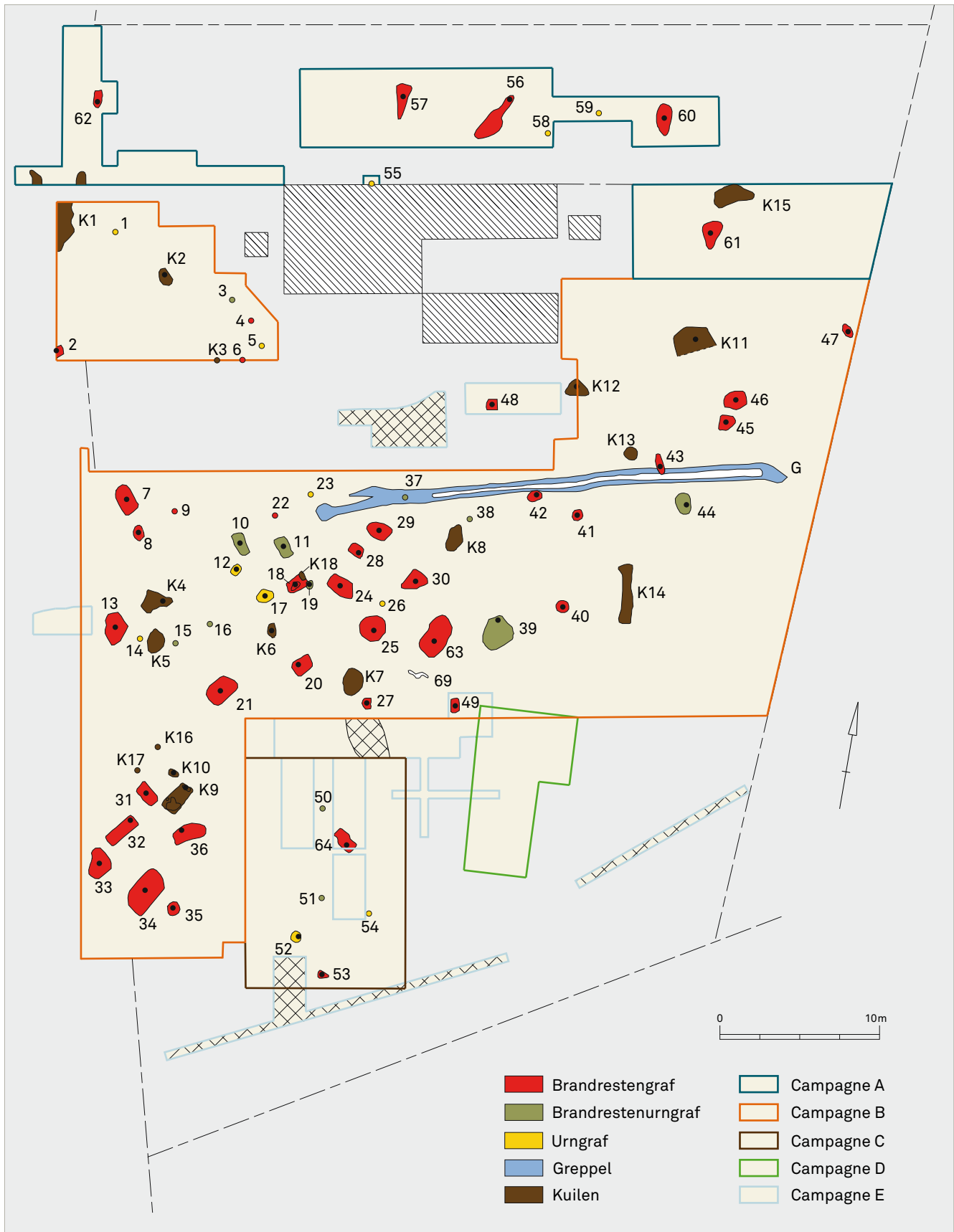

FIG. 2 Opgravingsplan. 1-64: crematiegraven, 69: inhumatiegraf, G: greppel, K1-18: kuilen. Opgravingscampagne. A: De Maeyer, B: Beckers & Van Bunder, C: De Jonghe, D: Verheyen, E: Verbeeck.

Excavation plan. 1-64: cremation graves, 69: inhumation grave, G: ditch, K1-18: pits. Excavation campaigns, A: De Maeyer, B: Beckers & Van Bunder, C: De Jonghe, D: Verheyen, E: Verbeeck.

1.4 Uitwerking van de tekeningen

Het oostelijke grafveld van Grobbendonk werd tijdens de week-ends manueel door middel van verschillende sleuven vlakdek-kend opgegraven. De bermten tussen de sleuven werden nader-hand verwijderd. Onder leiding van J. Beckers en R. Van Bunder werd in totaal 1390 m² onderzocht. Van 1968 tot 1970 nam ondergetekende actief aan deze opgravingen deel en maakte kopieën van de oorspronkelijke veldtekeningen en van de be-staande basisverslagen. Aldus bestaat per sleuf een horizontale intekening op schaal 1/25 of 1/50, gemaakt na het eerste contact met de grondsporen en opgemeten vanaf de sleufwand. Verti-cale doorsneden komen slechts sporadisch voor. Een summiere beschrijving van grondsporen en vondsten is genoteerd. De be-waarde 396 dia's en 110 foto's zijn wel een belangrijke bron van informatie. Zij tonen meermaals de grafkuilen tijdens en na het uitdiepen van de sleuf.

Tijdens de campagne onder leiding van W. De Jonghe werd nog een oppervlakte van 146 m² uitgegraven. Per sleuf werd een kleurrijke, maar moeilijk te interpreteren veldtekening op schaal 1/25 gemaakt. Dit kwam door het ontbreken van beschrijvingen van sporen en vondsten. De juiste ligging van deze vijftien sleu-ven is niet genoteerd.

Onder leiding van P. Verheyen legde men nog twee werkput-ten met een totale oppervlakte van 48 m² aan. Een schets van deze sleuven, met plaatsaanduiding van de vondsten en enkele algemene foto's, is het enige wat rest. Noch de schaal, noch de juiste ligging is genoteerd.

Onder leiding van ondergetekende werd in totaal 114,50 m² opgegraven, waarvan nog 45,50 m² niet onderzocht terrein. Samen met de opgravingen van G. De Maeyer brengt dit het totaal systematisch onderzocht en ingetekend gebied op 1961 m².

Bij de samenstelling van het algemene opgravingsplan wer-den de originele vlaktekeningen met de kopieermachine naar schaal 1/25 overgebracht. Het samenvoegen van deze kopieën leidde tot een totaalplan met de ligging van de sleuven en de sa-menstelling van een definitief opgravingsplan. Het herkennen van de eerste opgegraven natuurlijke kleurfenomenen als sporen van menselijke activiteiten en het noteren ervan onder de naam 'sleepsporen', bemoeilijkt de interpretatie van de originele teke-ningen. De term 'sleepspoor' is in de literatuur terug te vinden voor een spoor van houtskoolresten van de brandstapel naar het graf toe¹⁵. Dankzij de studie van de foto's en dia's is vastgesteld dat deze vormloze getekende verkleuringen veelal het gevolg zijn van natuurlijke bodemvorming en bioturbatie.

1.5 Uitwerking van de vondsten

Tijdens het archeologisch onderzoek duiden de opgravers de ligging van alle vondsten op het sleufplan aan. De concentraties crematieresten en scherven alsook het complete vaatwerk wer-den gefotografeerd, ingetekend, eventueel schoongemaakt en naar het depot van de VVV gebracht. Daar volgde een restauratie van de beschadigde maar volledige potten. De intacte en geres-taureerde potten vormen de basis van het plaatselijke archeolo-gische museum. Door het veelvuldig verhuizen van het depot en van het museum bleven enkel de volledige en geres-taureerde

potten aardewerk bewaard. Deze zijn in deze studie opgenomen. Het fragmentaire aardewerk is niet teruggevonden. De bronzen en ijzeren voorwerpen werden wel geborgen maar zijn bij gebrek aan een aangepaste behandeling niet bewaard gebleven, op een bronzen beslag en een muntstuk na. Dankzij persoonlijke teke-ningen uit 1968-1970 was opname in deze studie toch mogelijk. Ook twee gerecupereerde silexpijlpunten zijn in deze publicatie terug te vinden. Als voorbereiding voor een tentoonstelling over het archeologische erfgoed van de gemeente Grobbendonk kwa-men al de crematieresten in één zak terecht. Nadien zijn deze resten over 7 willekeurige urnen verspreid, wat verder fysisch-antropologisch onderzoek uitsluit.

2 Beschrijving

Voor deze studie waren dus slechts onvolledige en in de meeste gevallen niet meer te verifiëren gegevens beschikbaar. Het was dan ook niet altijd eenvoudig om de juiste interpretatie van de gevonden grondsporen te achterhalen. Elke skeletbegruving en elk recipiënt gevuld met crematieresten kreeg de benaming 'graf'. Dit was eveneens het geval voor elk duidelijk afgelijnd spoor waarvan de vulling naast crematieresten eventueel ook houtskool en vondsten bevatte. Dit leidde in totaal tot achten-zestig crematiegraven en één inhumatiegraf. De door De Mae-yer als vermoedelijk graf geïnterpreteerde vlek in proefsleuf B is niet weerhouden¹⁶. De lichtbruin gekleurde vulling (door De Maeyer beschreven als onregelmatig en vaag afgetekend) wijst immers eerder op een recentere versterking. Ook het door hem herkende graf VII werd omwille van de summiere spoorgege-vens¹⁷ niet weerhouden.

Naast de negenezestig graven zijn nog zesendertig andere grondsporen opgetekend. Hiervan komen slechts de greppel en achttien kuilen, waarvan vermoedelijk twee paalkuilen, op het opgravingsplan voor (fig. 2). De resterende zestien andere spo-ren zijn niet opgenomen, omdat het sporen betreft die ofwel een natuurlijke oorsprong hebben ofwel het gevolg zijn van recente versterkingen. Ook de tientallen paalkuiltjes met een diameter of zijde van 5 cm en afkomstig van de jeugd kampen, zijn niet weergegeven op het opgravingsplan.

2.1 De graven

Voor een juiste interpretatie van de sporen is het noodzakelijk de processen te ontrafelen die aan het definitieve afsluiten van het graf zijn voorafgegaan. In de Romeinse tijd paste men zowel de verbrandingsritus met incineratie- of crematiegraven als de lijkbegruving met inhumatie- of skeletgraven toe¹⁸. Bij de cre-matiegraven werd het lichaam eventueel met voedsel en drank op een brandstapel gelegd waarna al het organisch materiaal volledig verbrandde. Van het lichaam bleven nog flinke stukken verbrand bot over. Van de kledij resteerden alleen de nagels van het schoeisel en fragmenten van de kledingsaccessoires. Meege-geven glazen en metalen voorwerpen bleven achter in gesmol-ten of vervormde toestand. Het secundair verbrande aardewerk was zeer gefragmenteerd en misvormd. Door afschilfering¹⁹ bewaarde het bovendien slecht.

¹⁵ Van Doorselaer 1969, 121.

¹⁶ De Maeyer 1968, 15.

¹⁷ "Klein kuiltje 0,10 m diameter en 3 cm diep;

vanaf 0,70 m diepte; geen houtskool; weinig crematieresten; één klein grijs wandscherfje, niet bewaard."

¹⁸ Van Doorselaer 1967, 29.

¹⁹ Hiddink 2003, 22.

TABEL 1

Overzicht van de verschillende graftypes.

Overview of burial types.

Brandrestengraf	Graf 2, 4, 6, 7, 8, 9, 13, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68
Brandrestenurngraf	Graf 3, 10, 11, 15, 16, 19, 37, 38, 39, 44, 50, 51
Urngraf	Graf 1, 5, 12, 14, 17, 23, 26, 52, 54, 55, 58, 59, 66, 67

Wat het begrafenisritueel betreft, zijn verschillende toepassingen gekend. In de literatuur bestaat daardoor veel aandacht voor de classificatie van de graftypes. Deze studie volgt de indeling van de grafritus zoals opgesteld door J. Capenberghs, die zich laat leiden door de type-indeling van A. Van Doorselaer²⁰. In dit grafveld zijn drie 3 types crematiegraven te onderscheiden: het brandrestengraf, het brandrestenurngraf en het urngraf. Bij het brandrestengraf of *Brandgrubengrab* liggen de crematieresten zonder enige vorm van bescherming (urn of zakje) samen met de brandstapelresten in het graf verspreid. Bij het brandrestenurngraf of *Brandschüttungsgrab* deponeerde men de uitgezochte crematieresten in een recipiënt, dat na bijzetting in de grafkuil met opgeschapte brandstapelresten werd afgedekt. Is het recipiënt een zakje van organisch materiaal dan is een duidelijke scheiding tussen het beenderblok en de brandstapelresten zichtbaar. Bij het urngraf of *Urnengrab* is de crematie in een urn verzameld en zonder brandstapelresten in een kuiltje gedeponerd. Soms is zelfs geen kuil zichtbaar. Urnen in aardewerk bleven doorgaans goed bewaard terwijl recipiënten uit vergankelijk organisch materiaal niet meer aanwezig zijn in de zandbodem. Niet alle kuilen met houtskool en crematieresten zijn echter graven. Het kunnen ook 'afvalkuilen' zijn: graven waaruit het crematierestendepot is verdwenen, kuilen in functie van offers of rituele maaltijden. Alleen het volledige zeven van de vulling en een onderzoek van het botmateriaal per grafkuil kunnen helpen om hierin onderscheid te maken²¹. Deze door Hiddink vooropgestelde methode was in de periode van het onderzoek nog niet gebruikelijk. Bovendien laat het samenvoegen van alle crematieresten zoals gezegd geen verder onderzoek meer toe zodat het exacte aantal *Brandgruben-gräber* niet meer te bepalen valt.

Voor deze studie werd alle informatie per spoor in een excelbestand opgeslagen. Deze uniformiteit bood een hulpmiddel bij de analyse van de beschikbare gegevens. Hierdoor was naast één inhumatiegraf een verdere opdeling van de crematiegraven mogelijk. Deze omvatte tweeënveertig brandrestengraven, twaalf brandrestenurngraven en veertien urngraven (tabel 1). Volgende zaken waren in dit grafveld niet te herkennen: het *ustrina* of een brandstapel voor de crematie van meerdere lijken, het *bustum* of brandstapelgraf waarbij de verbrandingsplaats van één lichaam tevens de begraafplaats vormde en waarbij sporen van verbranding steeds op de wanden en/of bodem van de kuilen waarneembaar zijn en ten slotte het *Knochenlager* of

beenderrestengraf waarbij de zorgvuldig uitgezochte crematieresten zonder enige vorm van bescherming in een grafkuil werden bijgezet.

2.1.1 De crematiegraven

Hieronder volgt de bespreking van achtenzestig crematiegraven. Per graf komen volgende elementen aan bod:

- Grafnummer.
Behalve de graven 65 tot 68, die alleen van dia's zijn gekend, komen alle grafnummers op het opgravingsplan voor (fig. 2: 1-64). De graven 1 tot 47, 50 tot 54 en 63 tot 68 behoren tot de opgravingen van de vvv. De graven 48 en 49 horen bij het later uitgevoerde bijkomende onderzoek. De graven 55 tot 62 zijn door G. De Maeyer opgegraven en gepubliceerd.
- Graftype.
De vorm, de afmeting en de vulling van de grafkuil.
- Oriëntering.
Indien noodzakelijk vermelding van de oriëntering van de grafkuil.
- Diepte.
De diepte is steeds gemeten vanaf het maaiveld.
- Houtskool.
Vermelding van het voorkomen en de hoeveelheid houtskool.
- Crematie.
Met een indicatie van het al dan niet voorkomen van crematieresten en in welke hoeveelheid.
- Vondsten.
Al de voorwerpen die op het sleufplan in en rond de grafkuil staan genoteerd, krijgen een vermelding. Ook de door de opgravingsleiders vernoemde 'ritussteentjes', gladde afgeplatte ronde of ovale witte steentjes met een diameter van 0,5 tot 0,8 cm, werden opgenomen omdat ze blijkbaar steeds de vondst van een graf schijnen vooraf te gaan. In de literatuur werd hiervoor geen vergelijkingsmateriaal gevonden. Het is niet altijd te achterhalen of deze vondsten afkomstig zijn uit het graf of dat ze er toevallig bij het dichtgooien van de grafkuil in terecht zijn gekomen. De catalogus bevat de archeologica die bewaard zijn of waarvan destijds een tekening is gemaakt. De voorwerpen gemerkt met (*) zijn niet meer beschikbaar voor verdere raadpleging en de gegevens ervan zijn afgeleid van de oude tekeningen²².

20 Capenberghs 1986, 209-210; Van Doorselaer 1967, 90-106.

21 Hiddink 2003, 23.

22 Voor de typologie van het aardewerk verwijzen wij naar de werken van Brunsting 1937; Deru 1996; Gose 1950; Hermet 1934; Holwerda 1941;

Stuart 1977 en Vanvinckenroye 1991. Voor de typologie van de *fibulae* verwijzen wij naar Riha 1979, voor de armbanden naar Sas 1999.

• Datering.

De periodisering voor de aanleg van het graf gebeurde op basis van de aanwezige voorwerpen. Alle data zijn n.Chr. ofwel met aanduiding van een regeerperiode ofwel met aanduiding van de eeuw in Romeinse cijfers, al dan niet gevolgd met een hoofdletter A of B voor respectievelijk de eerste of tweede helft van de eeuw, of van een kleine letter a, b, c of d voor respectievelijk het eerste, tweede, derde of laatste kwart van de eeuw.

◦ Graf 1 (fig. 3)

Urngraf; ovale kuil 40 x 30 cm; diepte 0,55 tot 0,65 m; houtskool is niet vermeld; crematie in de urn. In de grafkuil 4 bij elkaar geplaatste stuks aardewerk met sterk beschadigde randen en meerdere losse scherven, 5 'ritussteentjes' en 1 kraal. Op 2 m afstand en 0,55 m diepte een deksel dat mogelijk de urn heeft afgesloten.

Catalogus (fig. 4: 1-5)

1. urn (VVV - 29)²³. Kookpot met naar buiten omgeslagen rand en licht verdikte lip; hard gebakken; lichtgrijze buitenkant en donkergrijs van binnen; gesmookt aan de voet en de onderkant van de buik; ruwwandig, magering uit fijn zand en fijn schervengruis. Hoogte na restauratie: 17 cm. Diameter: 11,5 / 17,5 / 6,5 cm²⁴. Kamversiering op buitenwand buik, zeer ondiep en sterk afgesleten. Deze versiering komt in de grafvelden te Grobbendonk veelvuldig voor: urn uit 1925; westelijk grafveld: urn III, urn VI en graf I (2x); dit grafveld: graf 1, 9, 24 en 68. Lokale productie? Type Brunsting Ia, Gose 531, Stuart 201A (echter zonder kamversiering). Dit type komt voor vanaf Augustus tot tweede helft 3de eeuw; Vanvinckenroye 467 (Trajanus tot Marcus Aurelius). Vergelijking: De Boe & Lauwers 1980, fig. 9, nr. 23 (zonder kamversiering) (einde 1ste tot begin 3de eeuw); De Laet *et al.* 1972, graf 134/14 (zonder kamversiering) (begin 2de eeuw).
2. kom (VVV - 32) met naar binnen omgebogen rand; hard gebakken; grijs aan de buitenkant en grijsbruine binnenkant; ruwwandig maar geglad op de schouder; magering met fijn zand; gebarsten en poederig. Hoogte: 10 cm. Diameter: 14 / 16 / 5,6 cm. Type Gose 486 (tweede helft 2de eeuw), Stuart 211 (tweede helft 2de tot 4de eeuw), Vanvinckenroye 531 (tweede kwart 2de eeuw). Vergelijking: Vanvinckenroye 1984, graf 205/4 (einde 2de tot eerste helft 3de eeuw).
3. bekertje (VVV - 31) met naar buiten omgebogen niet verdikte rand; hard gebakken; lichtgrijze buiten- en binnenkant; ruwwandig met magering van fijn zand; gesmookt op de voet en de onderkant van de buik. Hoogte: 10 cm. Diameter: 6,5 / 11 / 4 cm. Type Brunsting ruwwandig 1b (+/- 100 n.Chr.), Stuart 201B (15/12 v.Chr. tot tweede helft 3de eeuw). Vergelijking: De Laet *et al.* 1972, graf 415-3 (Flavisch tot 2de eeuw); Heldenbergh 1978, graf 6/1 en 16/1 (einde 1ste tot begin 2de eeuw).
4. buik en bodem van oranjekleurige kruik*. Hoogte: 12 cm. Diameter: - / 11 / 5 cm. Vergelijking (op basis van voet en grootste diameter boven het midden): Gose 375/377 (laatste kwart 2de eeuw).
5. deksel* met niet verdikte rand en kleine instulping aan de onderkant; bruine kleur. Hoogte 8 cm. Diameter: 26 cm en 5 cm handvat. Vergelijking: Mertens 1961, p. 12, fig. 15a; (de

niet verdikte rand wijst op een vroege datering); Polfer 1996, graf 110/1 (Flavisch).

Datering: IID.

◦ Graf 2

Brandrestengraf; mogelijk rechthoekige donkergrijs gekleurde kuil 0,85 x 1,00 m gekende lengte, slechts gedeeltelijk opgegraven; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,70 tot 0,90 m; hierin grote stukken houtskool; geen crematie vermeld maar wel zichtbaar op de dia's. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

◦ Graf 3

Brandrestenurngraf; cirkelvormige kuil 0,60 m diameter; zichtbaar vanaf 1,00 m diepte; concentratie houtskool; crematiepakket, waarschijnlijk in een recipiënt van organisch materiaal gedeponeerd. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

◦ Graf 4

Brandrestengraf; cirkelvormige kuil 1,00 m diameter; diepte 0,55 tot 0,80 m; houtskool over de kuil verspreid; concentratie crematieresten waaronder grote stukken vanaf 0,30 m diepte. Rand- en wandfragmenten en de bodem van een schotel in *terra sigillata*, concentratie scherven en bodem van een zwarte kom, zelfde type als de kom uit graf 1; niet bewaard.

Datering: onbekend.

◦ Graf 5

Urngraf; cirkelvormige kuil 0,50 m diameter; diepte 0,55 tot 0,65 m; houtskool niet vermeld; concentratie grote stukken crematie. Grote scherf van een urn; niet bewaard.

Datering: onbekend.

◦ Graf 6

Brandrestengraf (?); slechts gedeeltelijk opgegraven kuil; diepte 0,60 tot 0,80 m; concentratie houtskool; weinig crematie. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

◦ Graf 7

Brandrestengraf; rechthoekige kuil 1,75 x 1,00 m; gevuld met grijszwarte aarde; diepte 0,60 tot 0,85 m; NW-ZO georiënteerd, uitstulping naar het ZW; enkele stukken houtskool; weinig crematie. Beugel van een bronzen *fibula*; bodem en meerdere scherven van eenzelfde grijze kookpot, zelfde type als deze in graf 1 en enkele kleine fragmenten van een *tegula*; niet bewaard.

Catalogus (fig. 5)

1. bronzen onderdraadse spiraal*fibula* met beugelknop (pok)*, spiraalveer en naald ontbreken. Sluit mogelijk nog aan bij de Keltische traditie van spiraal*fibula* met emailcel. Vergelijking: De Clerck 1983, 278 nr. 272 (tweede helft 1ste tot 2de eeuw).

Datering: IB.

²³ Het door de VVV aangebrachte inventarisnummer.

²⁴ De opgegeven afmetingen zijn de diameter van de buitenkant van de rand, de grootste omtrek van de buik en de diameter van de voet, tenzij anders vermeld.

FIG. 3 Graf 1 tijdens de opgraving.
Grave 1 during excavation.

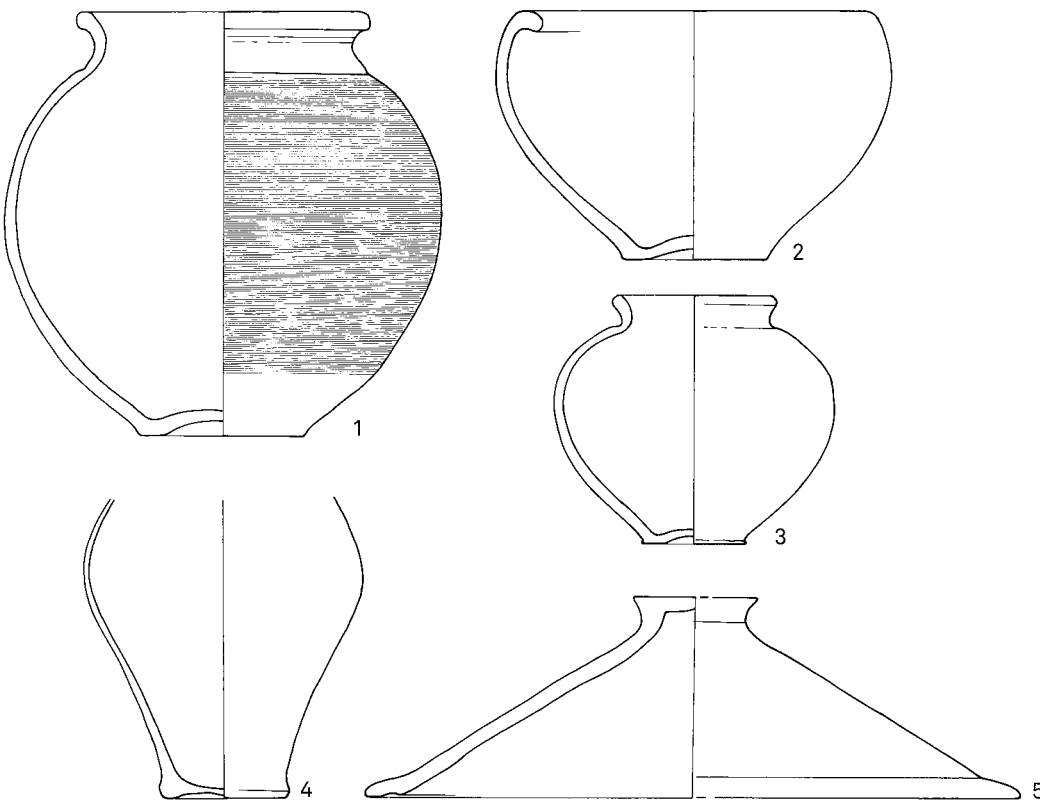

FIG. 4 Gekende ceramiek uit graf 1. 1: kookpot, 2: kom, 3: beker, 4: kruikfragment, 5: potdeksel.
Schaal 1:3.

Pottery from grave 1. 1: cooking pot, 2: bowl, 3: beaker, 4: jug fragment, 5: pot lid. Scale 1:3.

◦ Graf 8

Brandrestengraf; ovale kuil 1,00 x 0,75 m; zwarte vulling; diepte 0,60 tot 0,90 m; grote hoeveelheid houtskool; meerdere crematieresten waaronder enkele grote stukken. Een randfragment van een amfoor dekt de crematieresten en een bronzen ring af (0,83 m diepte), een ijzeren nagel, een fragment van een *mortarium*, een tweetal scherven *terra sigillata*, rand- en wandfragmenten van zwart gewoon aardewerk en een ondefinieerbaar ijzeren voorwerp; niet bewaard.

Catalogus (fig. 6: 1-2)

1. Rand amfoor*. Type Dressel 20 (midden 1ste tot einde 3de eeuw)²⁵.
2. Bronzen ring of gesp*, 3 cm diameter. Sterk aangetast door verbranding.

Datering: onbekend.

◦ Graf 9

Brandrestengraf; ovale kuil 0,50 x 0,70 m met donkere grijs-zwarte vulling; diepte 0,60 tot 0,90 m, eindigt op een punt; vele stipjes houtskool; vele kleine stukjes crematie. Volledige rand, wandfragmenten en bodem van een bruine kookpot met hartvormig profiel. Type Gose 541 (derde kwart van de 2de eeuw), niet bewaard. Rand-, wand en bodemfragmenten van een grijze kookpot met hartvormig profiel. Type Gose 542 (laatste derde van de 2de eeuw); niet bewaard.

Datering: IId.

◦ Graf 10 (fig. 7)

Brandrestenurngraf; nagenoeg rechthoekig kuil 1,37 x 0,62 m; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,65 tot 0,90 m; sterke concentratie van grote stukken houtskool; crematie in de urn. In de grafkuil 2 bij elkaar geplaatste stuks aardewerk (0,82 m diepte), een ijzeren mes en een vormloos gesmolten blauwgroen glazen voorwerp van 7 cm lengte, 5 ritussteentjes, 8 nagels. Op 1,5 m afstand en 0,65 cm diepte een kruikje.

FIG. 5 Gekende vondsten uit graf 7: bronzen fibula.

Schaal 2:3.

Finds from grave 7: bronze brooch. Scale 2:3.

Catalogus (fig. 8: 1-4)

1. urn (VVV - 6). Bord met naar buiten omgebogen verdikte rand; hard gebakken en geglad *terra nigra*-achtig aardewerk; grijs gekleurde buiten- en bruin gekleurde binnenkant; zwart en roodbeige gesmookt; magering uit fijn zand en fijn schervengruis. Hoogte na restauratie: 5,5 cm. Diameter: 22 / 10 cm; 2 cm hoge *omphalos*bodem. Twee concentrische cirkels onderkant bodem. Weinig gebruikelijke vorm, te vergelijken met bord uit graf 66. Type Holwerda 81 (variante) (Flavisch en 2de eeuw), Deru A42.2 (tweede helft 1ste tot eerste helft 2de eeuw), Vanvinckenroye 134 (midden 1ste tot laat-Flavische tijd).
2. kruik (VVV - 5), met trechtervormige, naar buiten geplooide tuit met ringvormige lip; voet met summier gevormde standring; 2-delig oor, niet bewaard; hard gebakken en geglad; bruinoranjerood gekleurde buiten- en oranjebruin gekleurde binnenkant; poederige structuur; magering met fijn zand. Gerestaureerde hoogte: 21,6 cm. Diameter: 4,5 / 14,2 / 6,4 cm. Door een verkeerde restauratie is het niet mogelijk om het juiste type vast te stellen.
3. ijzeren mes*.
4. kruikje (VVV - 4) in witte klei met verbrede rand en conische lip met uitgietsluit; tweeledig oor tegen lip; hard gebakken, dun- en gladwandig. Hoogte na restauratie: 11,5 cm. Diameter: 4 / 9 / 3,5 cm. Type Gose 373 (midden 1ste eeuw), Stuart 113 (49 tot 65/75 n.Chr.), Vanvinckenroye 390 (Nero tot Domitianus).

Datering: IB-IIA.

◦ Graf 11

Brandrestenurngraf; nagenoeg rechthoekige kuil 1,50 x 1,00 m; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,85 m; houtskool en kleine stukjes crematie; grote stukken crematie in de urn. Een in elkaar gedrukte urn, verscheidene scherven en bodem van een pot in rood aardewerk en een ijzeren nagel; niet bewaard.

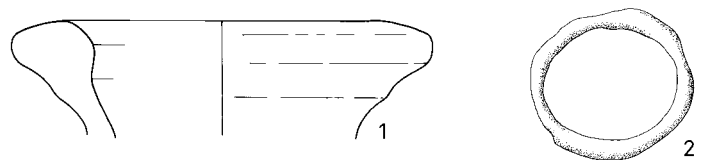

FIG. 6 Gekende vondsten uit graf 8. 1: rand amfoor. Schaal 1:3, 2: bronzen ring. Schaal 2:3.

Finds from grave 8. 1: amphora rim. Scale 1:3, 2: bronze ring. Scale 2:3.

FIG. 7 Graf 10 tijdens de opgraving.
Grave 10 during excavation.

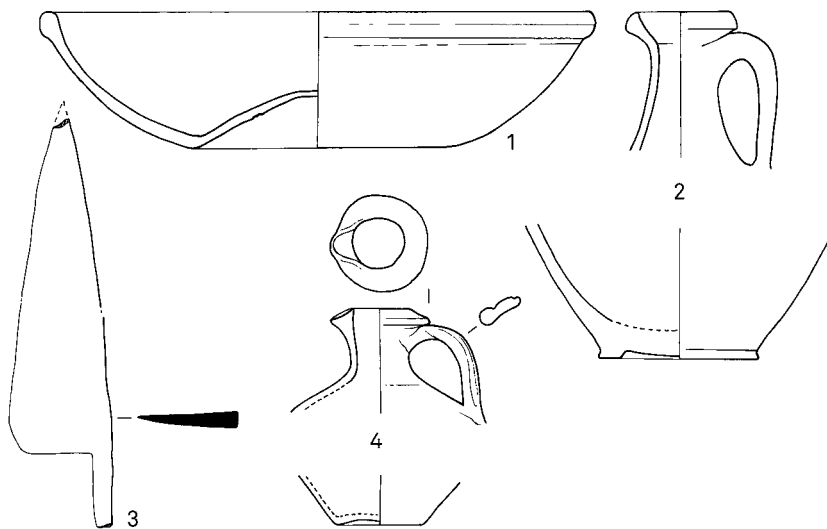

FIG. 8 Gekende vondsten uit graf 10.
1: bord, 2: kruik, 3: ijzeren mes, 4: kruikje.
Schaal 1:3.
Finds from grave 10. 1: dish, 2: jug, 3: iron knife, 4: small jug. Scale 1:3.

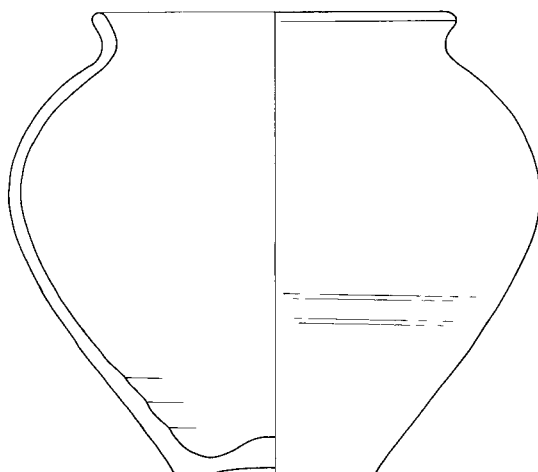

FIG. 9 Ceramiek uit graf 11: kookpot. Schaal 1:3.
Pottery from grave 11: cooking pot. Scale 1:3.

Catalogus (fig. 9)

1. urn (VVV - 18). Kookpot met naar buiten omgebogen rand; hard gebakken, slechte kwaliteit; lichtgrijze buiten- en grijze binnenkant; gedeeltelijk gesmookt, vervormd, gebarsten en verbrokken; ruwwandig met magering uit fijn zand. Hoogte na restauratie: 18,5 cm. Diameter: 14,6 / 21 / 8 cm. Type Stuart 201A (Augustus tot tweede helft 3de eeuw). Lokale productie? Datering: onbekend.

- Graf 12

Urngraf; ovale kuil 0,75 x 0,50 m; bruinkleurige vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,75 m; houtskool niet vermeld; sterke concentratie crematie. Grote hoeveelheid scherven van een ruwwandige pot; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 13

Brandrestengraf; ovale kuil 2,25 x 1,50 m; grijszwart gekleurde vulling; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,80 tot 1,15 m; zichtbaar als ophoping op 0,60 m diepte met kern van 0,80 tot 1,15 m diepte die onderaan boogvormig verloopt; houtskool aanwezig; crematieresten niet vermeld. 2 bronzen *fibulae*; niet bewaard.

Catalogus (fig. 10: 1-2)

1. bronzen *fibula* met hulsscharnier*, beugel met gekerfde ribben, doorboorde naaldhouder en naald ontbreken. Type Riha 5.12.1 (tweede helft 1ste eeuw). Vergelijking: Riha 1994, nr. 2470; Leva & Coene 1969, graf 44/6, (tweede helft 1ste eeuw tot 2de eeuw, maar vooral Flavisch).
2. bronzen *fibula**. Fragment van een *fibula* met hulsscharnier. Vergelijking: Boelicke 2002, nr. 985 & 1021 (vanaf Claudisch, vooral tweede helft 1ste eeuw).

Datering: IB.

- Graf 14

Urngraf; nagenoeg vierkante kuil 0,40 m zijde; diepte 0,65 tot 0,85 m; houtskool niet vermeld; crematie in de urn. 6 ritussteentjes.

Catalogus (fig. 11)

1. urn (VVV - 15). Kookpot met naar buiten gebogen niet-verdichte rand; hard gebakken; lichtgrijs gekleurde buiten- en grijsgekleurde binnenwand; ruwwandig, magering van fijn zand en schervengruis. Hoogte: 20 cm. Diameter: 14 / 20,2 / 10 cm. Op de schouder als versiering een dubbele rij vingertop- of stokesindrukken: bovenaan ongeveer driehoekig en diep, onderaan langwerpiger en oppervlakkig aangebracht. Zeer dikwandig en zwaar. Langs de binnenkant geen restant van draaisporen. Vermoedelijk handgevormd aardewerk dat op de draaischijf is afgewerkt. Vergelijking: De Grootte *et al.* 1999/2000, graf B, fig. 11/5 (120 tot 150 n.Chr., vermoedelijk midden 2de eeuw); idem graf D, fig. 12/2 (eerste helft tot midden 2de eeuw); idem graf E, fig. 14/1 (Romeins, vermoedelijk 1ste tot eerste helft 2de eeuw).

Datering: IIA?.

- Graf 15

Brandrestenurngraf; ovale kuil 0,50 x 0,60 m; grijszwarte vulling; diepte 0,60 tot 0,80 m; houtskool aanwezig; veel crematieresten. Concentratie scherven van een niet te recupereren urn; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 16

Brandrestenurngraf; ovale kuil 0,50 x 0,75 m; grijszwarte vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,80 m; houtskool aanwezig; veel crematieresten. Concentratie scherven die tot dezelfde urn behoren; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 17

Urngraf; ovale kuil 0,85 x 1,00 m; grijsbruin gekleurde vulling; diepte 0,65 tot 0,85 m en eindigend op een centraal punt; NO-ZW georiënteerd; houtskool niet vermeld; concentratie van crematieresten in de urn. Voet tot buik van een *dolium* met erop en errond de vernielde scherven van de rand, 6 'ritussteentjes'. In deze urn een omgekeerd bord dat de crematieresten afsluit. Het opgravingsverslag vermeldt: "crematieresten van stevige botten (mogelijk van een volwassene) en ook een fragment van een kindergebit met 4 tanden behorende tot een kind jonger dan 5 jaar". Op het bord liggen twee ijzeren messen, aan de binnenwand van de urn is door oxidatie een ijzeren pijlpunt gehecht; niet bewaard.

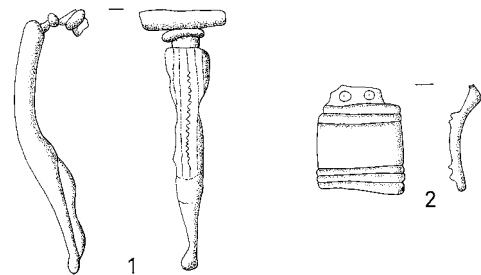

FIG. 10 Gekende vondsten uit graf 13. 1: bronzen *fibula*, 2: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.

Finds from grave 13. 1: bronze brooch, 2: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

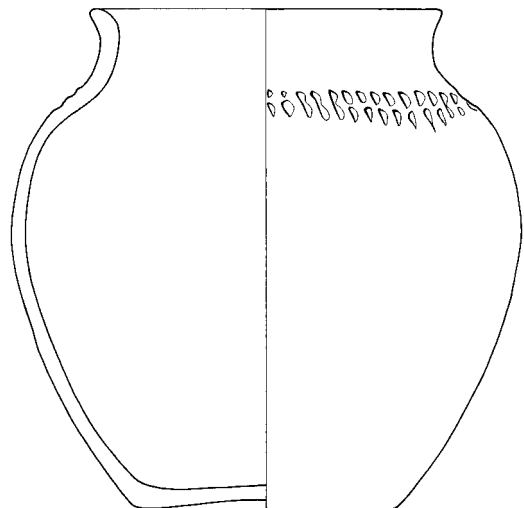

FIG. 11 Ceramiek uit graf 14: kookpot. Schaal 1:3.
Pottery from grave 14: cooking pot. Scale 1:3.

Catalogus (fig. 12: 1-5)

1. urn (vvv - 36). Klein *dolium* met naar binnen geplooid, schuin oplopende rand en verdikte lip; hard gebakken; beigebruine buiten- en bruinrode binnenkant, grijs in de breuk; ruwwandig, magering uit fijn zand en schervengruis. Hoogte na restauratie: 26,5 cm. Diameter: 26 / 30 / 11 cm, binnendiameter rand: 18 cm. Tussen de buik en de voet loopt een 5-tal groeven. Binnenzijde bevat draaisporen. Geen sporen van verbranding. Type Gose 358 (derde kwart 1ste eeuw), Stuart 147 (70 tot 105 n.Chr.). Vergelijking: Hartoch & Martens 2001, fig. 6, nr. 36; Annaert 1995/1996, 50, fig. 9, nr. 3 (Flavische periode).
2. bord (vvv - 26) met naar buiten geplooide niet verdikte rand; hard gebakken *terra nigra*-achtig aardewerk; grijs-

bruine buiten- en bruine binnenkant, beigerood en grijs verbrand; magering uit zand, schervengruis en kiezelsteentjes. Hoogte: 4,3 cm. Diameter: 18,3 / 10 cm, 1 cm hoge *omphalos*bodem. Type Vanvinckenroye 134 (midden 1ste eeuw tot laat-Flavisch), Deru A42.1 (tweede helft 1ste tot eerste helft 2de eeuw), Holwerda 81 (variante) (Flavisch tot 2de eeuw). Vergelijking: Leva & Coene 1969, graf 46/1 en 52/6 (tweede helft 1ste tot eerste helft 2de eeuw, vermoedelijk Flavisch).

3. ijzeren mes*.
 4. ijzeren mes*.
 5. ijzeren pijlpunt*.
- Datering: Flavisch.

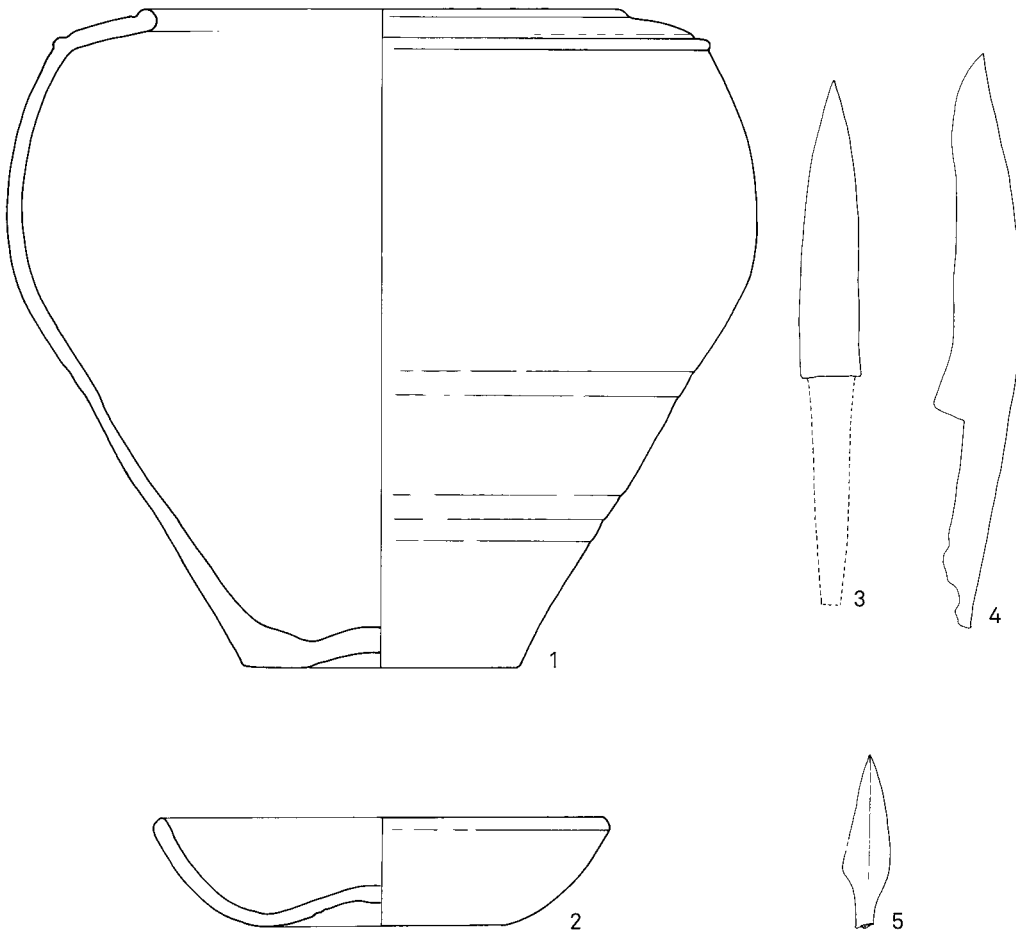

FIG. 12 Gekende vondsten uit graf 17. 1: *dolium*, 2: bord, 3: ijzeren mes, 4: ijzeren mes, 5: ijzeren pijlpunt. Schaal 1:3.
Finds from grave 17. 1: dolium, 2: dish, 3: iron knife, 4: iron knife, 5: iron arrowpoint. Scale 1:3.

- Graf 18
Brandrestengraf; langwerpige kuil 1,75 x 1,00/0,50 m; grijsbruin gekleurde vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,65 m; tegen de noordoostelijke wand kuil 18, diepte 0,70 tot 0,90 m, rechthoekig NW-ZO georiënteerd, 0,50 x 0,25 m, gevuld met houtskool, waaronder nog vrij grote brokken (mogelijk betreft het hier een graf waarbij de houtskoolresten in een afzonderlijke kuil zijn gedeponerd); geen houtskool buiten kuil 18; weinig crematie. Scherven van een zwarte pot; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 19
Brandrestenurngraf; ovale kuil 0,75 x 0,50 m; grijszwarte vulling; N-Z georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,65 m; weinig houtskool; concentratie crematieresten in urn. Volledige bodem, een ganse reeks wand- en een 3-tal randfragmenten van een zwart glanzende urn in *terra nigra*, bevindt zich in het zuidelijke deel van de kuil; onversierde scherf *terra sigillata*; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 20
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 1,75 x 1,25 m; grijszwarte vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,84 m; kleine stukjes houtskool; crematie verspreid over de kuil en in de urn. In het westelijke deel van de kuil bevinden zich bodem en buik van een sterk beschadigde urn. Tussen 0,40 tot 0,70 m diepte meerdere randfragmenten. Buiten de kuil: bronzen *sestertius* (18,50 gr)²⁶, V.Z.= gedrapeerde vrouwenbuste naar rechts [DIVA A(ugusta) FAVS(tin)A],

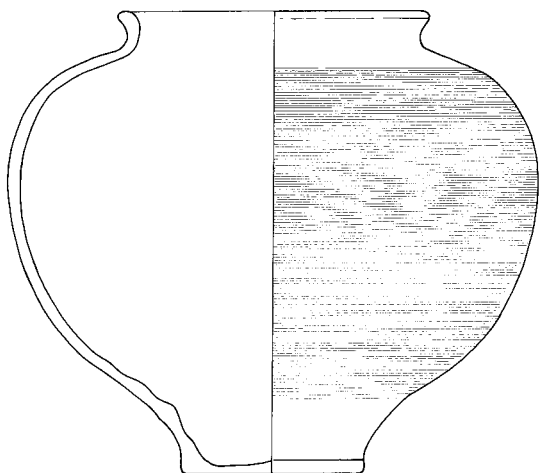

FIG. 13 Ceramiek uit graf 20: kookpot. Schaal 1:3.
Pottery from grave 20: cooking pot. Scale 1:3.

K.Z.= Vesta staande naar links, offert met patera voor altaar op voet en houdt een palladium vast [AV(gus)TA S C], Faustina I, vrouw van Antoninus Pius, gestorven in 141, vergelijking: RIC 1126, BMC 1522. Datering: 141 tot 161, niet verbrand (0,60 m diepte); een scherf *terra sigillata* (0,65 m diepte) en meerdere niet te identificeren ijzeren voorwerpen (0,40 tot 0,45 m diepte), niet bewaard.

Catalogus (fig. 13)

1. urn*. Kookpot met naar buiten omgeslagen rand; licht geaccentueerde voet; ruwwandig. Hoogte na restauratie: 18,5 cm. Diameter: 12,5 / 21 / 7,2 cm. Kamversiering op buitenwand buik. Te vergelijken met urn uit graf 1, maar meer geaccentueerde voet. Lokale productie?

Datering: IIB?

- Graf 21
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 2,00 x 1,25 m; grijskleurige vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,80 m; weinig houtskool; kleine stukjes crematie. Meerdere kleine scherfjes aardewerk, niet bewaard en een bronzen beslag met oog. Buiten de kuil een bronzen *fibula* (0,65 m diepte) en een scherf *terra sigillata* (0,55 m diepte); niet bewaard.

Catalogus (fig. 14: 1-2)

1. bronzen beslag met oog (VVV - 47).
2. bronzen *fibula* met meervoudig doorboorde naaldhouder*, mogelijk fragment van een vleugelfibula met hulsscharnier type Riha 5.7. (Claudius tot derde kwart van de eerste eeuw). Vergelijking: Maes & Van Impe 1986, fig. 5, nr. 27.

Datering: IB.

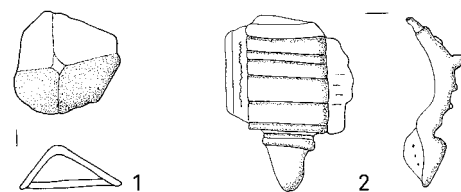

FIG. 14 Gekende vondsten uit graf 21. 1: bronzen beslag met oog, 2: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.

Finds from grave 21. 1: bronze mount with eye, 2: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

FIG. 15 Gekende vondst uit graf 22: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.

Finds from grave 22: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

- Graf 22
Brandrestengraf (?); kuilvorm is niet bekend; diepte 0,60 tot 0,90 m; houtskool niet vermeld; crematie sporadisch aanwezig. Concentratie scherven van bord met volledig platte bodem in *terra sigillata*-imitatie en concentratie scherven van een zwarte pot (diepte 0,90 m), scherven van een pot en een bronzen *fibula*fragment met sporen van verbranding; niet bewaard. Dit graf is verstoord door een recente greppel.

Catalogus (fig. 15)

1. fragment bronzen draad*fibula**.
Datering: onbekend.

- Graf 23
Urngraf; vermoedelijk cirkelvormige kuil 0,25 m diameter; diepte niet gekend; houtskool niet vermeld; crematie in de urn. Scherven van een urn, niet bewaard. Dit graf is verstoord door een recente greppel die tot 1,10 m diepte gaat.

Datering: onbekend.

- Graf 24
Brandrestengraf; nagenoeg rechthoekige kuil 1,50 x 1,25/1,00 m; zwart gekleurde vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,90 m; sterke concentratie houtskool, waaronder nog vele grote stukken; veel crematie. 'Geribde' wandscherf (0,55 m diepte) en de bodem en een wandscherf van een zwarte pot (0,62 m diepte); niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 25
Brandrestengraf; cirkelvormige kuil 1,75 m diameter; grijsbruin gekleurde vulling; diepte 0,60 tot 1,00 m; houtskool aanwezig; weinig crematieresten. Verscheidene scherven van een grijze pot met brandsporen (0,60 tot 0,80 m diepte), een silexsteen (0,70 m diepte), meerdere scherven van een *mortarium* (0,95 tot 0,98 m diepte), een scherp onversierde *terra*

sigillata (1,00 m diepte), een tuit met 2 oren van een oranje kruikamfoor (1,00 m diepte). Buiten de kuil: een *tegula*-fragment (0,75 m diepte) en een niet te recupereren bronzen voorwerp; niet bewaard.

Catalogus (fig. 16: 1-2)

1. *mortarium* (VVV - 33) met sterk omgeplooid kraagrand en licht uitstekende uitgietsluit gevormd door naar buiten plooiën van de rand; poederig fijnwandig baksel; beige gekleurd; magering uit fijne klei en schervengruis; op binnenwand en bodem kiezelschilfers. Hoogte na restauratie: 15 cm. Diameter: 44 cm rand, 11 cm voet en 38 cm binnenrand. Type Gose 458 (eerste derde 2de eeuw), Stuart 149 (40 tot 120 n.Chr.). Vergelijking: Brulet 1981, 171 (eerste helft 2de eeuw).
2. kruikamfoor (geen inventarisnummer). Tuit met twee oren en trechtervormige, naar buiten omgebogen rand; driehoekige lip; oren 2-delig; hard gebakken; oranjekleurige buiten- en rode binnenkant en breuk; magering uit zand, schervengruis en kiezelsteentjes. Type Stuart 143 (voor 75 n.Chr.). Vergelijking: Heukemes 1964, tafel 22, nr. 27 met gerestaureerd bovendeel (einde 1ste - begin 2de eeuw).

Datering: IIa.

- Graf 26
Urngraf; kleine kuil; diepte tot 1,20 m; houtskool niet vermeld; concentratie crematie in de urn. Bodem en meerdere wandscherven van een omgekeerde urn in zwart broos aardewerk; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 27
Brandrestengraf; ovale kuil 1,00 x 0,70 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,72 m; weinig houtskool; enkele stukjes crematie. Randfragment van een bord en van een grijze pot; niet bewaard.

Datering: onbekend.

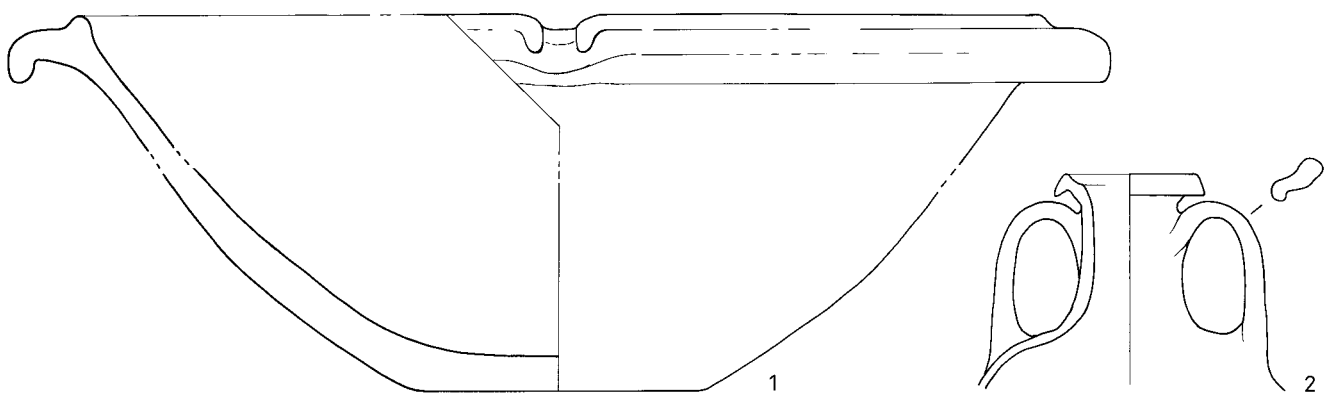

FIG. 16 Ceramiek uit graf 25. 1: *mortarium*, 2: Rand kruikamfoor. Schaal 1:3.
Pottery from grave 25. 1: *mortarium*, 2: two-handled jug. Scale 1:3.

- Graf 28
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 1,00 x 0,75 m; grijszwarte vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,70 m; weinig houtskool; veel crematieresten. Een gebroken zuigflesje (0,68 m diepte) en de bodem en meerdere wandscherven van een witte pot (0,65 tot 0,70 m diepte). Buiten deze kuil een ijzeren nagel op 0,45 m diepte; niet bewaard.

Catalogus (fig. 17)

1. zuigflesje (VVV - 22). Potje met licht naar buiten neigende rand en iets verdikte afgeronde lip; zonder oor; licht geaccentueerde voet; hardgebakken; lichtgrijskleurige buiten- en grijze binnenkant; beige en donkergrijs gesmookt; ruwwandig; magering uit fijn zand en schervengruis. Hoogte na restauratie: 9 cm. Diameter: 4,2 / 8,5 / 4 cm. Asymmetrisch met biconisch lichaam en afgebroken tuitje. Lokale productie?

Datering: onbekend.

- Graf 29
Brandrestengraf; ovale kuil 1,75 x 1,00 m; zwartgrijze vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,55 tot 0,70 m; veel houtskool; sporadisch een stukje crematie. Rode kom (0,64 m diepte); meerdere scherven van een zwarte pot (0,60 m diepte) en van een witte kruik (0,55 m diepte) en een bronzen *fibula* (0,60 m diepte); niet bewaard. Al de vondsten vertonen sporen van intense verbranding.

Catalogus (fig. 18: 1-2)

1. kom (VVV - 21) met kraagrand met verdikte lip; kleine standvoet; hard gebakken rood oxiderend aardewerk; de helft van de buitenkant en de volledige binnenkant grijsgrauw gesmookt; ruwwandig; magering uit fijne klei en zand. Hoogte: 5,6 cm. Diameter: 16 cm rand, 5 cm voet en 12 cm binnenkant rand. Als imitatie *terra sigillata* kom, Oswald & Pryce 1966, type Curle 11 (maar zonder barbotine op de kraagrand) (Flavisch), als *terra nigra*-type Deru C19 (65/70 tot 150 n.Chr.); als geveerd aardewerk type Gose 260 (70 tot 100/120 n.Chr.). Vergelijking: Heukemes 1964, Taf. 3, nr. 51-52 (laatste derde 1ste eeuw).
2. bronzen *fibula**, fragment afgebroken voet met naaldhouder, versiering: 3 ingeponste gepunte cirkels tussen 2 dwarslijsten, type niet te bepalen, verbrandingsporen.

Datering: Id-IIa.

- Graf 30
Brandrestengraf; driehoekige kuil basis 1,50 m x 1,50 m hoogte; zwartgrijs gekleurde vulling; NW-ZO georiën-

teerd; diepte 0,55 tot 0,60 m; sterke concentratie houtskool; verschillende grote stukken crematie. Nagel (0,55 m diepte) en enkele fragmenten van een verbrand glazen voorwerp; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 31
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 1,50 x 0,85 m; zwart gekleurde vulling; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,90 m tot 1,30 m, eindigend op een punt; sterke concentratie houtskool; sterke concentratie crematie. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

- Graf 32 (fig. 19)
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 2,15 x 0,85/0,70 m; zwart gekleurde vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,55 tot 1,15 m, aftekening van de wandplanken van een kist, in de zuidelijke helft sterke concentratie houtskool en rood verbrande aarde (in het opgravingsverslag staat echter nadrukkelijk vermeld dat het geen plaatselijke lijkverbranding is, maar de resten van de brandende brandstapel); over de ganse kuil crematieresten. In het noordelijke deel werden op de bodem de scherven van een grijze vernielde urn gevonden met sporen van intense verbranding. In de onmiddellijke omgeving de restanten van een bronzen boog*fibula* (0,40 m diepte) en een ijzeren mes (0,90 m diepte); niet bewaard. Alle vondsten vertonen sporen van intense verbranding.

Catalogus (fig. 20: 1-3)

1. urn (VVV - 30). Kookpot met naar buiten omgebogen niet verdikte rand; goed gebakken; geglad; bruine kleur, grijs gesmookt; magering uit fijne klei en zand. Hoogte na restauratie: 14,5 cm. Diameter: 12 / 19 / 7 cm. Type Stuart 201A (Augustus tot tweede helft 3de eeuw), Vanvinckenroye 467 (Trajanus tot Marcus Aurelius). Te vergelijken met de urn uit graf 13 maar met ronde lip. Lokale productie?
2. fragment bronzen draad*fibula**.
3. fragment ijzeren mes*.
4. Datering: onbekend.

- Graf 33
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 2,00 x 1,50 m; grijszwarte vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,45 tot 0,60 m; concentratie houtskool; veel crematie. Concentratie witte scherven, verscheidene rand- en wandfragmenten van een rode versierde pot (0,50 m diepte). Niet bewaard.

Datering: onbekend.

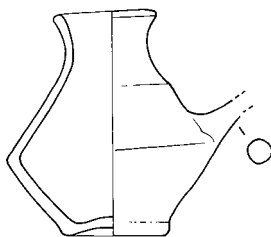

FIG. 17 Ceramiek uit graf 28: zuigflesje. Schaal 1:3.
Pottery from grave 28: feeding bottle. Scale 1:3.

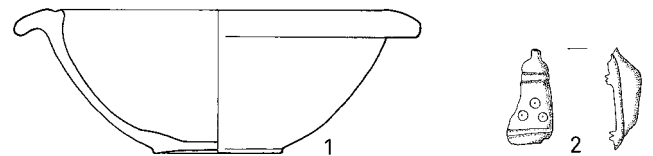

FIG. 18 Gekende vondsten uit graf 29. 1: kom. Schaal 1:3; 2: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.
Finds from grave 29. 1: bowl. Scale 1:3; 2: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

FIG. 19 Graf 32 tijdens de opgraving.
Grave 32 during excavation.

◦ Graf 34

Brandrestengraf; nagenoeg rechthoekige kuil 2,50 x 1,75 m; zwartgrijze vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,45 tot 0,65 m; in het noorden van de kuil een sterke concentratie houtskool; enkele stukjes crematie. In de noordelijke hoek een ovaalvormige N-Z georiënteerde kuil 1,00 x 0,50 m; diepte tot 1,20 m. De zuidelijke kuilhelft bevat de scherven van een schoteltje in *terra sigillata*, de bodem en wandscherven van een grijs potje en een sterk verbrand glazen voorwerp (alles 0,45 m diepte); in het noorden op 1,15 m diepte een volledig grijs bekertje; niet bewaard. Er werd geen melding gemaakt van oversnijdingen zodat wij deze twee kuilen als 1 graf interpreteren.

Catalogus (fig. 21: 1-2)

1. kommetje (privébezit)* in *terra sigillata* met naar buiten omgebogen rand met barbotineversiering. Hoogte na restauratie: 5,5 cm. Diameter: 12,5 / 4,5 / 5 cm. Oswald & Pryce 1966, type Drag. 35, Zuid-Gallisch, (Flavisch).
2. beker*. Klein potje met licht naar buiten omgebogen rand en iets verdikte lip; zwart gekleurd met scheurtje in de bodem. Hoogte: 10,5 cm. Diameter: 8 / 12,5 / 4,5 cm. Te vergelijken met de *terra nigravorm* Deru P45 (echter zonder standvoet) (65/70 tot 125 n.Chr.). Lokale productie?

Datering: Flavisch.

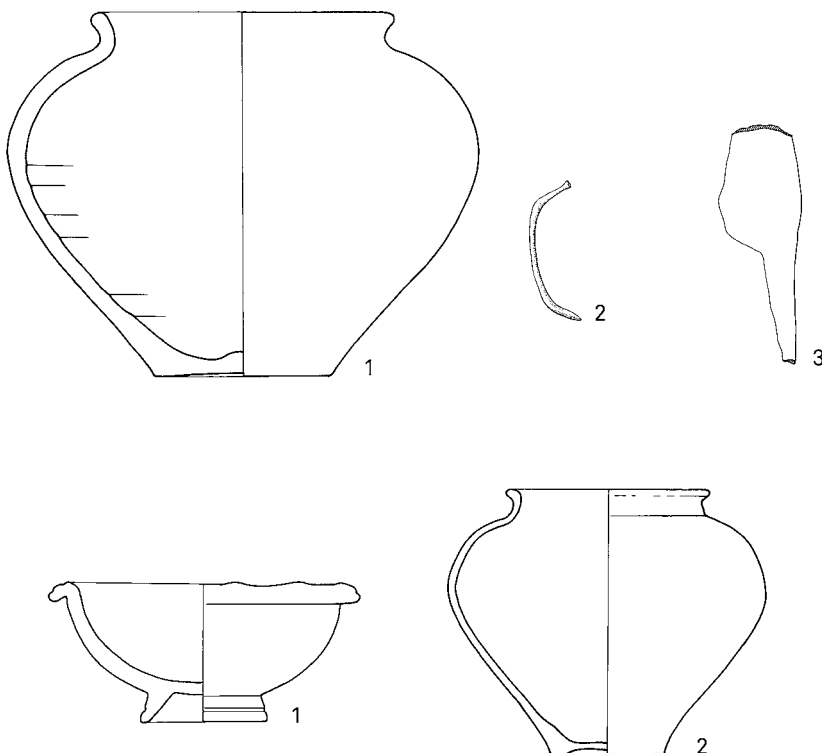

FIG. 20 Gekende vondsten uit graf 32.

1: kookpot. Schaal 1:3, 2: beugel bronzen fibula. Schaal 2:3, 3: fragment ijzeren mes. Schaal 1:3.

Finds from grave 32. 1: cooking pot. Scale 1:3, 2: bow of a bronze brooch. Scale 2:3, 3: fragment of an iron knife. Scale 1:3.

FIG. 21 Ceramiek uit graf 34. 1: kommetje *terra sigillata*, 2: beker. Schaal 1:3.

Pottery from grave 34. 1: terra sigillata cup, 2: beaker. Scale 1:3.

- Graf 35
Brandrestengraf; cirkelvormig kuiltje 0,80 m diameter; grijszwart gekleurde vulling; diepte 0,50 tot 0,65 m; kleine fragmenten houtskool; weinig crematie. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

- Graf 36
Brandrestengraf; gebogen langwerpige kuil 2,75 x 1,00 m; zwartgrijze vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,65 tot 0,90 m; in het midden van deze kuil een concentratie houtskool en crematieresten 0,65 x 0,20 m. Net buiten deze vlek een concentratie aan scherven van een witte pot 0,75 m diepte, niet bewaard en op 0,90 m diepte de scherven van een bekertje in *terra nigra*.

Catalogus (fig. 22)

1. beker (privébezit)* in *terra nigra* met licht naar buiten omgebogen rand. Hoogte na restauratie: 11,5 cm. Diameter: 8,8 / 14 / 5 cm. Type Holwerda 27c, Deru P48.2 (40/45 tot 125 n.Chr.).

Datering: Flavisch-IIa.

- Graf 37
Brandrestenurngraf; ovale kuil 1,35 x 0,75 m; zwart gekleurde vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,98 m; concentratie houtskool; 95 gram crematie in en rond de urn. De scherven van de urn werden tussen 0,95 en 0,97 m diepte gevonden en oversnijden de uitloper van de centrale dieper gelegen greppelstructuur. 11 'ritussteentjes' waarvan de juiste herkomst (grafkuil of greppel) niet is te achterhalen.

Catalogus (fig. 23)

1. urn (VVV - 14). Beker met fel ingesneden en licht naar buiten gebogen rand; hard gebakken; grijs gekleurd en donkergrijs gesmookt; dun- en ruwwandig; magering van zand en kiezelsteentjes. Hoogte na restauratie: 22,5 cm. Diameter: 15 / 19,5 / 7 cm. Op de buik 5 insnoeringen. Type stemt overeen met de *terra nigra* bij Deru, P11.2 (40/45 tot 125 n.Chr.). Lokale productie?

Datering: Flavisch.

- Graf 38
Brandrestenurngraf; cirkelvormig kuiltje van 0,30 m diameter; zwart gekleurde vulling; diepte 0,65 tot 0,85 m, eindigend op een punt. Onderaan in de kuil zwarte grond met fijne stukjes houtskool. Daarop een beenderpakket crematieresten afgedekt door een beschadigd omgekeerd schoteltje *terra sigillata* (0,75 m diepte) en een vuursteen, (0,75 m diepte) niet bewaard. Boven het schoteltje andermaal houtskool. De crematieresten zaten waarschijnlijk oorspronkelijk in een urn van organisch materiaal.

Catalogus: (fig. 24)

1. schoteltje *terra sigillata* op hoge voet (VVV - 55). Voetje ontbreekt. Bewaarde hoogte: 3,5 cm. Diameter: 10,2 / 1,8 / ?. Oswald & Pryce 1966, type Drag. 50 / Hermet 29 maar met barbotineversiering op de rand. Niet gestempeld, Zuid-Gallisch (Flavisch).

Datering: Flavisch.

- Graf 39
Brandrestenurngraf; ovale kuil 2,25 x 1,50 m; zwartbruin gekleurde vulling; N-Z georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,75 m. Tegen de noordelijke wand een zwart gekleurde vulling 0,30 m diameter met grote stukken crematie. Hierin meerdere bodem- en wandscherven van een grijze zwart verbrande urn (0,65 m diepte); niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 40
Brandrestengraf; cirkelvormige kuil 0,85 m diameter; grijszwarte vulling; diepte 0,50 tot 0,60 m; houtskool aanwezig; sporadisch een stukje crematie. Meerdere scherven van een pot of bord van zwart geverfd aardewerk, niet bewaard. Op 40 cm buiten deze vlek een halve bronzen munt (0,40 m diepte) 3 cm diameter; niet te identificeren, niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 41
Brandrestengraf; cirkelvormige kuil 0,70 m diameter; zwart gekleurde vulling; diepte 0,70 tot 0,90 m; houtskool aanwezig; grote stukken crematie. Bronsfragment, vermoedelijk van een *fibula* (0,70 m diepte), op 15 cm afstand een ijzeren mes, 0,55 m diepte; niet bewaard.

Catalogus (fig. 25)

1. ijzeren mes*.

Datering: onbekend.

- Graf 42
Brandrestengraf; ovale kuil 1,00 x 0,60 m; zwart gekleurde vulling; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,80 tot 0,95 m; houtskool; crematie. Dit graf oversnijdt de greppel. Concentratie verbrijzelde scherven van een pot 0,85 m diepte en een deel van een bronzen *fibula* 0,80 m diepte; niet bewaard.

Catalogus (fig. 26)

1. bronzen *fibula**, mogelijk voetfragment van *fibula* met hulscharnier. Type Riha 5,12 (1ste eeuw). Vergelijking Riha 1994, nr. 2488 (40 tot 60).

Datering: Ic.

- Graf 43 (fig. 27)
Brandrestengraf; langwerpige kuil 1,25 x 0,38 m; zwart gekleurde vulling; NNW-ZZO georiënteerd; diepte 1,00 tot 1,50 m; onderaan in de kuil een 20 cm dik pakket van grote stukken houtskool, daarboven een laag van kleine stukjes houtskool; sporadisch een stukje crematie. Dit graf oversnijdt de greppel. De grafkuil bevat de scherven van een witte verbrande kruik, 1,20 tot 1,40 m diepte, een ijzeren nagel en een ijzeren ring, niet bewaard. Uit de studie van de dia's blijkt: kruik met bolvormige buik, rand met smalle hoekige zorgvuldig gevormde bovenlip, smalle cilindervormige voet, hoogte +/- 22 cm. Type Vanvinckenroye 405 (eerste derde 2de eeuw).

Datering: IIA.

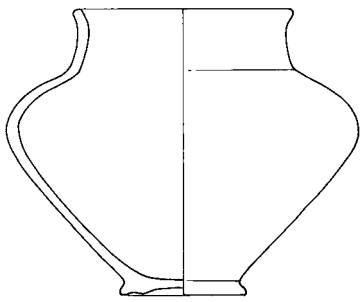

FIG. 22 Ceramiek uit graf 36: beker *terra nigra*. Schaal 1:3.
Pottery from grave 36: terra nigra beaker. Scale 1:3.

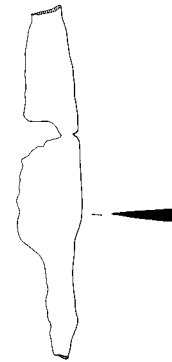

FIG. 25 Gekende vondst uit graf 41: ijzeren mes. Schaal 1:3.
Finds from grave 41: iron knife. Scale 1:3.

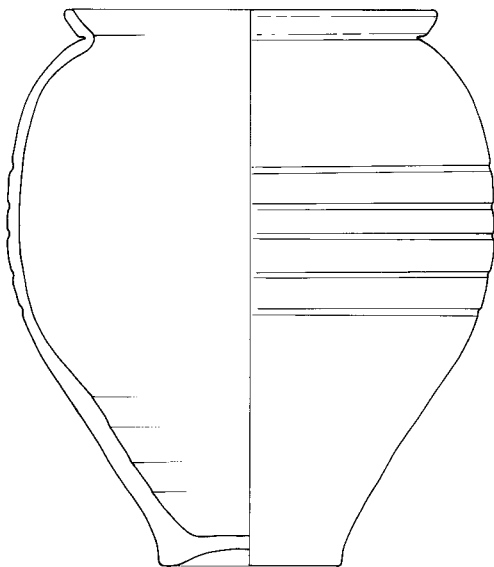

FIG. 23 Ceramiek uit graf 37: beker. Schaal 1:3.
Pottery from grave 37: beaker. Scale 1:3.

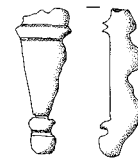

FIG. 26 Gekende vondst uit graf 42: fragment bronzen *fibula*.
Schaal 2:3.
Finds from grave 42: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

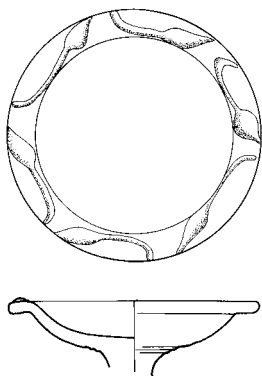

FIG. 24 Ceramiek uit graf 38: schoteltje *terra sigillata*. Schaal 1:3.
Pottery from grave 38: terra sigillata dish. Scale 1:3.

FIG. 27 Graf 43 tijdens de opgraving.
Grave 43 during excavation.

- Graf 44
Brandrestenurngraf; ovale kuil 1,25 x 0,80 m; zwart gekleurde vulling; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,90 tot 1,22 m, eindigend op een punt; zeer veel houtskool; crematie in en rond de urn. Vijfdeukig bekertje met ernaast een schoteltje in *terra sigillata* (1,20 m diepte), een bronzen *fibula* (1,22 m diepte), twee stukken van een meloenkraal (1,10 en 1,15 m diepte), een ijzeren mes (1,05 m diepte) en meerdere scherven van een kom in *terra sigillata*, type Drag. 36 met verscheidene perforaties (1,05 m diepte); niet bewaard.

Catalogus (fig. 28: 1-5)

1. urn (vVV - 54). Gedrongen bolle beker; korte uitspringende rand, maar nog niet de zgn. geprofileerde karniesrand; hard gebakken; oranje-rood gekleurde buitenkant, rode binnenkant en breuk; ruwwandig; magering met potgruis, zand en kiezelkorrels. Hoogte: 9,5 cm. Diameter: 8,5 / 10,2 / 4,5 cm. De schouder vertoont twee groeven. De voet bezit een kleine standring en is gebarsten. De buik bezit vijf deuken. Vergelijking: kopie van een prototype in geveerd aardewerk. Het randtype komt voor bij bolle bekers (geen deukbekers) Heukemes 1964, Taf. 2, nrs 28 en 36 (laatste derde van de 1ste eeuw), *ibid.* Taf. 29, nr. 12 (eind 1ste tot begin 2de eeuw), Stuart geveerd aardewerk type 1 (fig. 36, 4) (40 tot 110 n.Chr.), Polfer 1996, graf 81/1 langereker (100 tot 135 n.Chr.). Lokale productie?
2. schoteltje in *terra sigillata* (vVV - 12). Hoogte: 3,5 cm. Diameter: 9,5 / 3,2 / 3,8 cm. Oswald & Pryce 1966, type Drag. 35 met barbotineversiering. De rand is bewust gedeeltelijk afgeslepen. Op de onderkant van de bodem het graffiti VR. Baksel: Zuid-Gallisch (Flavisch).
3. bronzen draad*fibula**, onderdraadse spiraalveer met haakvormige beugel, waarschijnlijk type Wijshagen 5.17 (Maes & Van Impe 1986).
4. halve meloenkraal*.
5. ijzeren mes*.

Datering: Flavisch.

- Graf 45
Brandrestengraf; nagenoeg vierkante kuil 0,75 m zijde; zwart gekleurde vulling; N-Z georiënteerd; vanaf 0,60 m diepte; houtskool; crematie. Enkele scherfjes, niet bewaard.
Datering: onbekend.

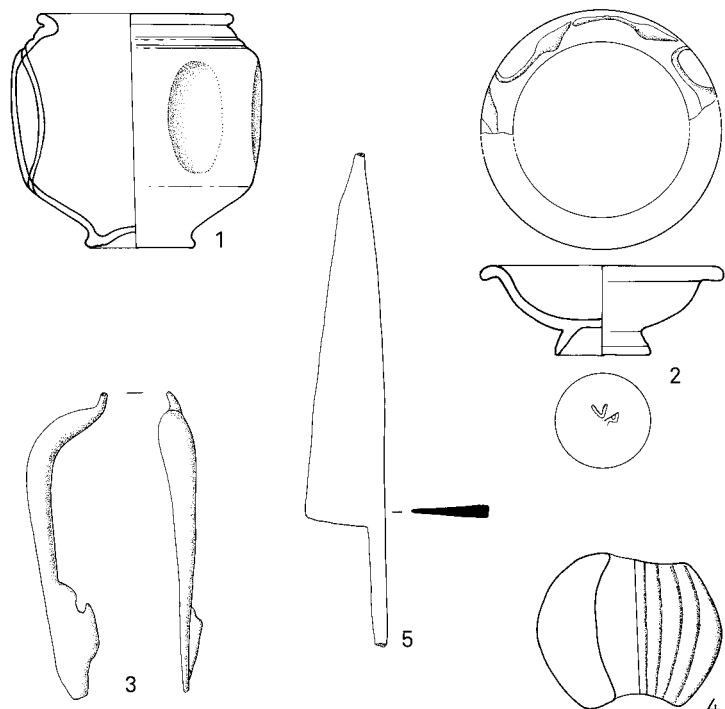
- Graf 46
Brandrestengraf; ovale kuil 1,50 x 1,00 m; zwart gekleurde vulling; NO-ZW georiënteerd; vanaf 0,60 m diepte; houtskool; weinig crematie. Enkele scherfjes van een pot en een versierde scherf *terra sigillata*; niet bewaard.
Datering: onbekend.

- Graf 47
Brandrestengraf; ovale kuil 0,80 x 0,50 m; zwart gekleurde vulling; NNW-ZZO georiënteerd; vanaf 0,60 m diepte; houtskool; veel crematieresten. Veel scherven van een grijze pot en een groot ijzeren voorwerp; niet bewaard.
Datering: onbekend.

- Graf 48
Brandrestengraf; restant van een rechthoekige (?) kuil, 0,55 m breedte x 0,40 m bewaarde lengte; zwart gekleurde vulling; N-Z georiënteerd; vanaf 0,55 m diepte; houtskool aanwezig; weinig crematieresten. Verstoorde door twee recente greppels. Geen vondsten.
Datering: onbekend.

- Graf 49
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 0,85 x 0,75 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,70 tot 0,80 m; verkleint op 0,80 m diepte tot 0,80 x 0,54 m en eindigt op 0,95 m diepte; concentratie houtskool; weinig crematieresten. Scherven van een verbrand rood potje en 6 korte nagels; niet bewaard.
Datering: onbekend.

FIG. 28 Gekende vondsten uit graf 44. 1: beker, 2: schoteltje *terra sigillata*, 3: fragment bronzen mantelspeld, 4: meloenkraal, 5: ijzeren mes. Schaal 1,2,5 = 1:3, 3 = 2:3, 4 = 1:1. *Finds from grave 44. 1: beaker, 2: terra sigillata cup, 3: fragment of a bronze brooch, 4: melon bead, 5: iron knife. Scale 1, 2, 5 = 1:3, 3 = 2:3, 4 = 1:1.*

- Graf 50
Brandrestenurngraf; cirkelvormige kuil 0,50 m diameter; zwart gekleurde vulling; diepte 0,60 tot 0,68 m; grote stukken houtskool; concentratie crematie in de urn. Zwartgrijze urn en een bronzen niet-geïdentificeerd voorwerp, niet bewaard.

Catalogus (fig. 29)

1. urn (VVV - 24). Kookpot met naar buiten gebogen rand; hard gebakken; lichtgrijze buiten- en grijze binnenkant en kern; zwart gesmookt; ruwwandig; magering uit zand. Hoogte na restauratie: 18,5 cm. Diameter: 14,5 / 21,5 / 8 cm. Licht geaccentueerde voet. Zowel buiten als binnen sporen van de draaischijf. Type Stuart 201 A (Augustus tot tweede helft 3de eeuw). Te vergelijken met urn uit graf 13. Lokale productie?

Datering: onbekend.

- Graf 51
Brandrestenurngraf; ovale kuil 0,40 x 0,25 m; O-W georiënteerd; vanaf 0,75 m diepte; weinig houtskool; bolvormige concentratie crematie op 0,75 m diepte. De crematieresten zaten waarschijnlijk oorspronkelijk in een urn van organisch materiaal. Daarnaast geverfd potje.

Catalogus (fig. 30)

1. beker (VVV - 25), met korte snavelvormige naar buiten geplooid lip; hard gebakken; bruinrode buitenkant en bruine binnenkant en breuk; fijnwandig; geglad met bruinrode deklaag; magering uit fijne klei. Hoogte: 11 cm. Diameter: 8 / 12,5 / 4,7 cm. Standvoet met smal raakvlak. De schouder vertoont twee horizontale stroken kerfbandversiering. Dit type rand bij bolle bekers komt voor bij Stuart, geverfd aardewerk type 1 (40 tot 110 n. Chr.), Brunsting type 1 (vanaf Claudius).

Datering: Ic.

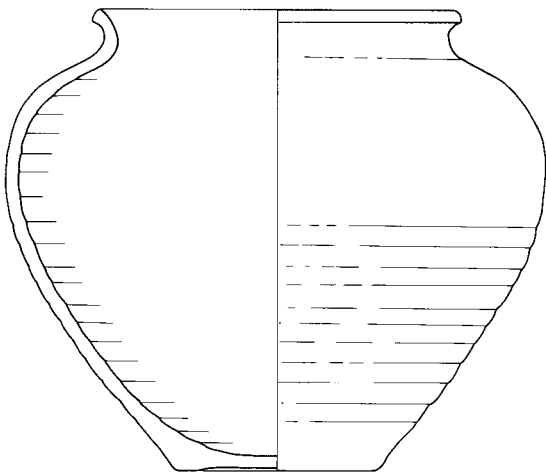

FIG. 29 Ceramiek uit graf 50: kookpot. Schaal 1:3.
Pottery from grave 50: cooking pot. Scale 1:3.

- Graf 52
Urngraf; nagenoeg cirkelvormige kuil 0,70 m diameter; diepte 0,35 tot 0,70 m; geen houtskool; concentratie crematie in de urn. *Dolium* waarvan de buik en de rand flink waren beschadigd. In de onmiddellijke nabijheid de bovenhelft van een kruik die mogelijk de urn afsloot 0,35 m diepte, niet bewaard.

Catalogus (fig. 31)

1. urn (VVV - 23). Klein *dolium* met naar binnen geplooid horizontale rand en verdikte lip; hard gebakken; bruinoranje buiten- en binnenkant, grijs in de breuk; ruwwandig; magering uit grof zand en schervengruis. Hoogte: 26,3 cm. Diameter: 25,2 / 30,5 / 12 cm. Binnendiameter rand: 17,4 cm. Geen sporen van verbranding. Type Gose 358 (derde kwart 1ste eeuw), Stuart 147 (70 tot 105 n. Chr.). Vergelijking: Har-toch & Martens 2001, fig. 6, nr. 36.

Datering: IB.

- Graf 53
Brandrestenurngraf; kleine driehoekige kuil 0,50 x 0,80 m; donker gekleurde vulling; O-W georiënteerd; diepte 0,40 tot 0,60 m; concentratie houtskool; crematie aanwezig. Een niet te identificeren muntstuk (0,54 m diepte) en een fragment van vermoedelijk een bronzen ooringetje; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 54
Urngraf; ovaal kultje 0,70 x 0,50 m; diepte 0,40 tot 0,60 m; geen houtskool; weinig crematieresten. Verscheidene rand-, wand- en bodemscherven van een grijze urn en een bronzen muntje; niet bewaard.

Datering: onbekend.

De graven 55 tot 62 maken deel uit van het onderzoek en de publicatie door G. De Maeyer. Volgens de auteur is er geen bijkomende informatie meer voorhanden zodat onderstaande beschrijving uitsluitend gebaseerd is op de bestaande publicatie²⁷. Omwille van de uniformiteit in deze publicatie leek het echter aangewezen om deze grafgegevens te behandelen volgens dezelfde methodologie als bovenstaande graven.

De door G. De Maeyer vooropgestelde datering bleek echter niet langer aanvaardbaar.

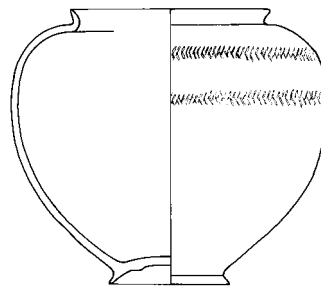

FIG. 30 Ceramiek uit graf 51: beker. Schaal 1:3.
Pottery from grave 51: beaker. Scale 1:3.

- Graf I = graf 55. Hij dateert dit op basis van de vondst van een pulletje op het einde van de 2de - begin 3de eeuw. Het opnemen van dit pulletje in deze grafcontext lijkt ons echter voorbarig, zie onder graf 55.
- Graf III = graf 57, wordt op basis van de kookpot met kamversiering einde 2de - begin 3de eeuw gedateerd. Immers tijdens de opgravingen van De Maeyer in 1966 in de *vicus* kwam een gelijkaardig type aardewerk versierd met borstelstrepen aan het licht in een afvalkuil van een pottenbakkersbedrijf²⁸. De afvalkuil werd gedateerd in de tweede helft van de 2de, misschien zelfs begin 3de eeuw²⁹. Omdat dit type aardewerk echter een langere productieperiode kent, is het wenselijk de datering ervan als 'onbekend' te definiëren.
- Graf IV = graf 58. Het bevatte geen dateerbaar materiaal maar De Maeyer liet dit graf aansluiten bij de door hem gedateerde graven, dus eveneens einde 2de - begin 3de eeuw³⁰. Zo ook voor de door hem gepubliceerde graven V, VI, en VIII = huidige nummering 59, 60, en 61. Omdat inmiddels blijkt dat de date-

ring van het grafveld een aanvang neemt in de Flavische tijd, lijkt het voorzigtiger ook voor deze graven voor een 'onbekende' datering te opteren.

- Graf 55 (De Maeyer, Graf I)
Urngraf; verstoord kuiltje; vanaf 0,60 m diepte; geen houtskool; enkele stukjes crematie. Urn uit geveerd aardewerk, een bord, een potje en een pulletje. Toevondst bij het uitgraven van de fundatie van een huis.

Catalogus (fig. 32: 1-4)

1. bord (geen inventarisnummer) met naar buiten geplooide niet verdikte rand; hard gebakken; donkerbruine tot zwart gekleurde buiten- en bruin gekleurde binnenkant, roodbruin in de kern; zwart gesmookt; fijnwandig; geglad *terra nigra*-achtig aardewerk; magering uit fijn zand en fijn schervengruis. Hoogte na restauratie: 3 cm. Diameter: 17 / 8 cm. 1,5 cm hoge *omphalos*bodem met twee concentrische

FIG. 31 Ceramiek uit graf 52: *dolium*. Schaal 1:3.
Pottery from grave 52: *dolium*. Scale 1:3.

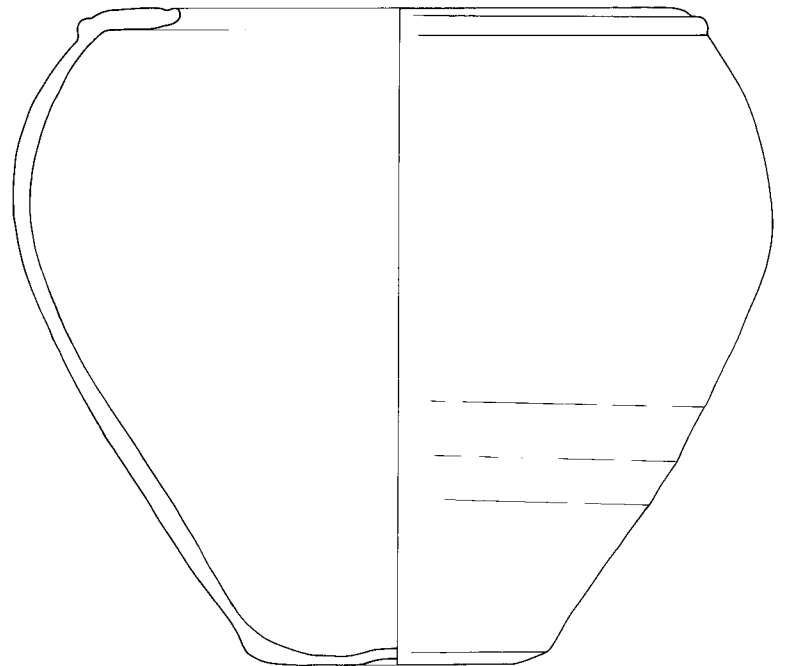
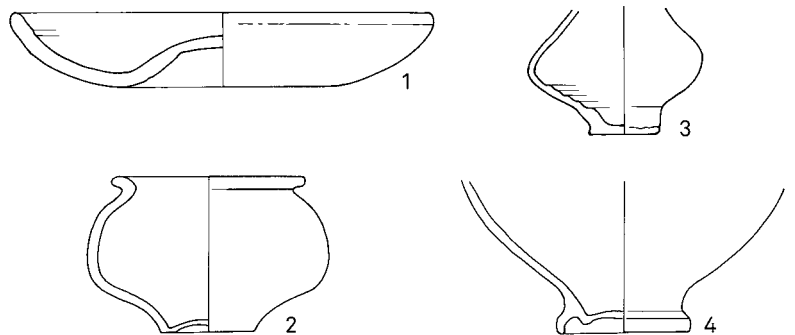

FIG. 32 Ceramiek uit graf 55. 1: bord, 2: beker, 3: pulletje, 4: bodemfragment. Schaal 1:3.
Pottery from grave 55. 1: dish, 2: beaker, 3: beaker, 4: base fragment. Scale 1:3.

cirkels onderkant bodem. Te vergelijken met bord uit graf 12. Type Holwerda 81f (Flavisch), Deru A42.1 (40/45 tot 85/90 n.Chr.).

2. beker*. Volgens De Maeyer: "Qua klei en uitzicht idem als 1, maar minder glad." Wordt hiermee ook *terra nigra* bedoeld? Als *terra nigra*, type Deru P42.1 (40/45 tot 85/90 n.Chr.). Hoogte na restauratie: 7,7 cm. Diameter: 8,5 / 10 / 3,7 cm. Niet bewaard. Tekening overgenomen uit De Maeyer 1968, Graf I, 2.
3. pulletje (privébezit) waarvan de tuit ontbreekt; hard gebakken; bruine buiten- en binnenkant; fijnwandig. Bewaarde hoogte: 5 cm. Diameter: ? / 7 / 3 cm. De overtollige klei aan de bodemrand is bij het vervaardigen niet verwijderd en meegebakken. Type Vanvinckenroye 578 (tweede helft 3de tot midden 4de eeuw). Vergelijking: Vanvinckenroye 1967, pl. 21 nr. 122 (einde 2de tot begin 3de eeuw), De Clerck 1983, 135 (einde 2de tot eerste helft 3de eeuw). In zijn besluit schrijft De Maeyer: "1 en 2 waren naast de grafurne 4 geplaatst. 3 werd naderhand gevonden bovenop de uitgegraven funderingsgrond naast het graf, evenals een randstuk van vondst 2. Mogelijk stond het pulletje naast 1, 2 en 4, maar dan een weinig hoger." Rekening houdend met het sterk verstoorde karakter van het grafveld is het weinig waarschijnlijk dat dit pulletje tot deze grafcontext behoort.
4. urn*. Volgens De Maeyer "Zwart governiste bodem. Bruine kern. Zeer dun van wand. Mooi afgewerkte voet. ... talloze kleine scherfjes ..." De tekening vertoont een zorgvuldig afgewerkte voet. Bij de geleverde waar komt dit voetje overeen met: Stuart type 1 (40 tot 110 n.C.) maar de kerfbandversiering ontbreekt. Als bodem in *terra nigra*, type Holwerda 27c, Deru P48.2, (40/45 tot 125 n.Chr.), Vanvinckenroye 87 (matglanzende *terra nigra*; bruine klei; bros baksel) (laatste derde 1ste eeuw). Niet bewaard. Tekening overgenomen uit De Maeyer 1968, Graf I, 4.

Datering: Flavisch.

- Graf 56 (De Maeyer, Graf II)
Brandrestengraf; langwerpige kuil met als grootste afmeting 3,00 x 1,50 m; houtskoolrijke vulling; NNO-ZZW georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,80 m; houtskoolconcentratie vooral in het noorden van de kuil; geringe hoeveelheid crematie. In het noorden de bodem van een verbrande ruwwandige pot en een zwart geleverd bekertje. In het zuiden een bodemfragment van een ruwwandige grijze pot.

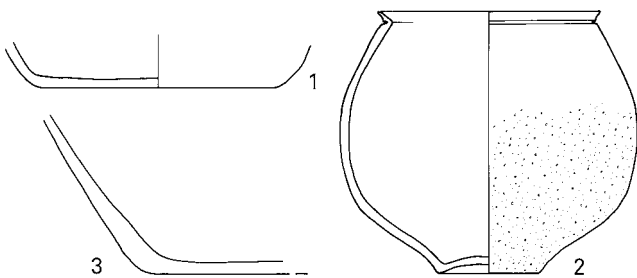

FIG. 33 Ceramiek uit graf 56. 1: bodem, 2: beker, 3: bodemfragment. Schaal 1:3.
Pottery from grave 56. 1: base, 2: beaker, 3: base fragment. Scale 1:3.

Catalogus (fig. 33: 1-3)

1. bodem en twee wandscherven van een pot*; bruinigrijze buitenkant met zwarte verbrandingsporen; ruwwandig (6 mm dik). Diameter van de bodem: 10,7 cm. Niet gewelfd. Niet bewaard. Tekening overgenomen uit De Maeyer 1968, Graf II, 1.
2. bekertje (geen inventarisnummer); met naar buiten geplooid karniesrand; hard gebakken; zwarte verflaag op witte kern; fijnwandig; magering uit fijne klei. Hoogte na restauratie: 10,5 cm. Diameter: 9 / 12 / 4 cm. Eenvoudige voet. Geglad boven de schouder. Van schouder tot voet zandbestrooiing. Type Gose 188 (einde 1ste begin 2de eeuw), Stuart 2 (80 tot 120 n.Chr.), Vanvinckenroye 172 (minder uitgesproken voet en kleiner formaat) (eerste helft 2de eeuw).
3. bodemfragment ruwwandige pot*; bruinigrijze klei. Diameter van de bodem: 10,7 cm. Tekening overgenomen uit De Maeyer 1968, Graf II, 3.

Datering: IIA.

- Graf 57 (De Maeyer, graf III)
Brandrestengraf; langwerpige kuil met als grootste afmeting 2,20 x 0,80 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,90 m; houtskool aanwezig; crematie buiten de urn. In het centrum op 0,90 m diepte een volledige pot, schuin en met de lipopening naar het noordwesten en een smeedijzeren nagel van 5 cm lengte, niet bewaard.

Catalogus (fig. 34)

1. kookpot (privébezit), met naar buiten omgeslagen rand; hard gebakken; grijze buitenkant; gesmookt aan de voet en zijkant; ruwwandig. Hoogte: 18,5 cm. Diameter: 14,4 / 21,6 / 7 cm. De buik is versierd met kamversiering. Type Brunsting Ia, Gose 531, Stuart 201A (echter zonder kamversiering) (Augustus tot tweede helft 3de eeuw).

Datering: onbekend.

- Graf 58 (De Maeyer, graf IV)
Urngraf; cirkelvormige kuil 0,20 m diameter; geen houtskool; geringe hoeveelheid crematie. Enkele scherven aardewerk, niet bewaard.

Datering: onbekend.

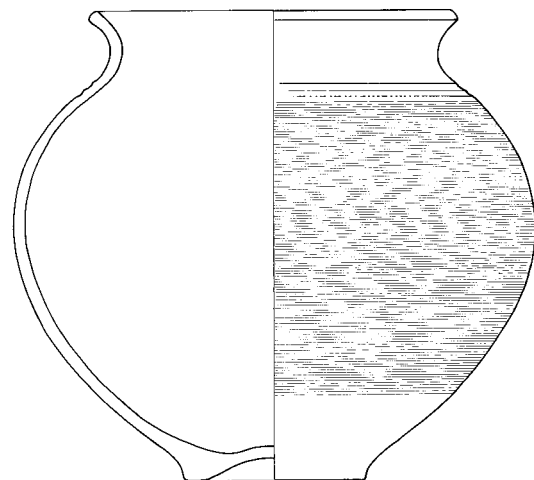

FIG. 34 Ceramiek uit graf 57: kookpot. Schaal 1:3.
Pottery from grave 57: cooking pot. Scale 1:3.

- Graf 59 (De Maeyer, graf V)
Urngraf; cirkelvormige kuil 0,25 m diameter; bruin gekleurde vulling; vanaf 0,85 m diepte; geen houtskool; weinig crematie. Enkele scherven van dezelfde pot; hard gebakken; zwart geverfd op witte klei, mooie kerfbandversiering, niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 60 (De Maeyer, graf VI)
Brandrestengraf; ovale kuil 1,90 x 0,85 m; N-Z georiënteerd; vanaf 0,70 m diepte; veel houtskool; weinig crematieresten. Enkele zeer kleine onversierde grijze wandscherfjes, resten van een niet te identificeren bronzen voorwerp en meerdere smeedijzeren nagels, niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 61 (De Maeyer, graf VIII)
Brandrestengraf; eivormige kuil 1,40 x 0,80 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,70 tot 0,85 m; houtskool; kleine hoeveelheid crematie. Eén kleine scherf bruin aardewerk, niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Graf 62 (De Maeyer, graf IX)
Brandrestengraf, nagenoeg rechthoekige kuil 1,10 x 0,50 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,80 m; dikke laag houtskool; crematieresten vermeld. Een bodemfragment van een grijze pot en twee kleine smeedijzeren nageltjes van 2 cm lengte; niet bewaard.

Catalogus (fig. 35)

- gewelfd bodemfragment; rood verbrand, ruwwandig. Diameter van de bodem: 10,8 cm. Tekening overgenomen uit De Maeyer 1968, Graf IX, 1.

Datering: onbekend.

- Graf 63
Brandrestengraf; rechthoekige kuil 2,50 x 1,50 m; zwart gekleurde vulling; NNO-ZZW georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,90 m; veel houtskool; enkele grote stukken crematie. Enkele scherven, niet bewaard.

Datering: onbekend.

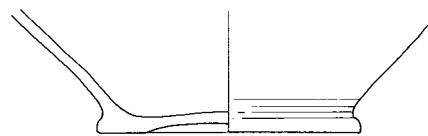

FIG. 35 Ceramiek uit graf 62: bodemfragment. Schaal 1:3.
Pottery from grave 62: base fragment. Scale 1:3.

- Graf 64
Brandrestengraf; rechthoekige kuil ongeveer 1,75 x 0,90 m met donkere aflijning, mogelijk van houten kist; donker gekleurde vulling; NNW-ZZO georiënteerd; diepte 0,40 tot 0,85 m; veel houtskool met concentratie grote stukken in het NNW deel van de kuil; verspreide crematie. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

- Graf 65
Dia 274 toont een duidelijk scherp afgelijnd, waarschijnlijk rechthoekig spoor, met houtskool en crematieresten. Vermoedelijk brandrestengraf. Geen verdere informatie beschikbaar. Niet lokaliseerbaar. Geen vondsten.

Datering: onbekend.

- Graf 66 (fig. 36)
Dia's 251 & 253 tonen een urn: een kookpot met ernaast een randfragment met hartvormig profiel dat er mogelijk aan toebehoort. De urn is gevuld met crematieresten. Geen houtskool. Vermoedelijk urngraf. Niet lokaliseerbaar.

Datering: onbekend.

- Graf 67 (fig. 36)
Dezelfde dia's 251 & 253 tonen op 0,20 m ten zuiden van graf 78 een bord met crematieresten. Geen houtskool. Vermoedelijk urngraf. Geen verdere informatie beschikbaar. Niet lokaliseerbaar.

Datering: onbekend.

- Graf 68
Dia 407 toont een nagenoeg vierkante kuil van ongeveer 0,70 m zijde, zwart gekleurde vulling, bevat houtskool; weinig

FIG. 36 Graven 66 & 67 tijdens de opgraving.
Graves 66 & 67 during excavation.

crematie. In de kern concentratie scherven (diepte 0,70 m), niet bewaard. Vermoedelijk brandrestengraf. Geen verdere informatie beschikbaar. Niet lokaliseerbaar.

Datering: onbekend.

2.1.2 Het inhumatiegraf 69

Graf 69 bevat de resten van een menselijk skelet met opgetrokken knieën. Het was O-W georiënteerd. In het uiterste westen bevonden zich enkele schedelfragmenten, meer oostwaarts enkele korte beenderfragmenten en vanaf de heupen verscheidene fragmenten van lange beenderen. Er werden geen bijgiften gevonden. Geen notities van een grafkuil, een kistspoor of de aanwezigheid van nagels. Totale lengte 1,65 m; diepte 1,00 tot 1,35 m. Datering: onbekend.

2.2 De greppel (fig. 2: G)

De greppel was 32,65 m lang en ONO-WZW georiënteerd. In het ONO deel was hij grillig van vorm en had hij een maximale

breedte van 2,25 m. Of dit het gevolg is van een bewuste uitgraving of van erosie is niet meer te achterhalen. In het WZW deel was hij nog 0,50 m breed en eindigde hij op een ronde uitstulping van 1,00 m diameter. Hij tekende zich af van 0,55 tot 0,90 m diepte en had een komvormige bodem. Centraal in deze greppel bevond zich een eveneens ONO-WZW georiënteerde uitdieping. Deze begon op 3 m van de oostrand van de greppel en eindigde op 8 m van de westrand. De 21,65 m lange uitdieping met een breedte van 0,25 (W) tot 0,65 m (O) was waarschijnlijk in één keer aangelegd zoals de verticale wanden laten vermoeden en tekende zich af van 0,80/0,90 tot 1,30/1,40 m diepte. De structuur van greppel en uitdieping omvatte een donkerbruin gekleurde vulling met zeer veel houtskool, vele kleine crematieresten, zeer veel scherven (o.a. *terra sigillata* met barbotineversiering en *mortarium* fragmenten), verscheidene bronzen en ijzeren voorwerpen en een fragment verbrand glas. Naast een honderdtal geoxideerde nagels zijn ook vier exemplaren zonder oxidatiesporen geborgen. Geen van deze vondsten bleef bewaard. Van de andere metalen voorwerpen bestaan wel foto's en tekeningen wat een opname in de catalogus mogelijk maakte.

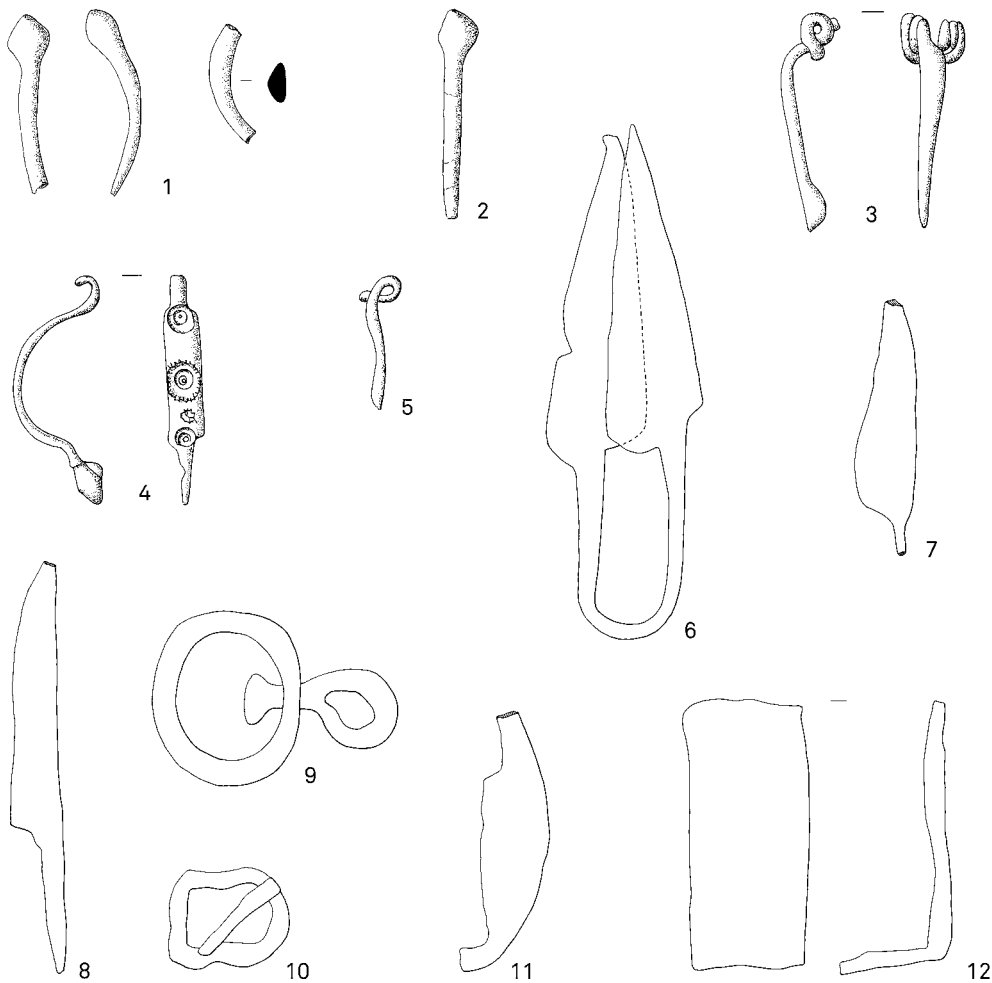

FIG. 37 Gekende vondsten uit de greppel. 1: bronzen armbandfragmenten, 2: bronzen armbandfragment, 3: bronzen fibula, 4: bronzen fibula, 5: fragment bronzen fibula, 6: ijzeren wolschaar, 7: ijzeren mes of wolschaarlemmer, 8: ijzeren mes, 9: ijzeren hengsel, 10: ijzeren gesp, 11: ijzeren voorwerp, 12: ijzeren hoekbeslag. 1-5: schaal 2:3; 6-12: schaal 1:3.

Finds from the ditch. 1: fragment of a bronze bracelet, 2: fragment of a bronze bracelet, 3: bronze brooch, 4: bronze brooch, 5: fragment of a bronze brooch, 6: iron shears, 7: iron knife or blade from shears, 8: iron knife, 9: iron handle, 10: iron buckle, 11: iron object, 12: iron corner-mount.

1-5: scale 2:3; 6-12: scale 1:3.

Catalogus: (fig. 37: 1-12)

1. 3 fragmenten bronzen armband*, met knopvormig uiteinde en D-vormige doorsnede, 0,65 m diepte. Type Sas A1A 4. Vergelijking Sas & Cuyt 2003, fig. 2 (1ste eeuw tot eerste helft 2de eeuw), Maes & Van Impe 1986, fig. 6, 22 (tweede helft 1ste eeuw tot eerste helft 2de eeuw, vermoedelijk Flavisch).
2. fragment bronzen armband*, met knopvormig uiteinde, 0,90 diepte. Type Sas A1A 4. Vergelijking Sas & Cuyt 2003, fig. 2 (1ste eeuw tot eerste helft 2de eeuw), Maes & Van Impe 1986, fig. 6, 14 (tweede helft 1ste eeuw tot eerste helft 2de eeuw, vermoedelijk Flavisch).
3. bronzen *fibula**, met onderdraadse spiraalsluiting, type Riha 1.6 (Flavisch).
4. bronzen *fibula**, met onderdraadse spiraalsluiting en bandvormige beugel, versierd met ingeponste dubbele gepunte cirkels. Type Riha 1.7. Vergelijking Boelicke 2002, tafel 11, 363 (Nero tot tweede helft 2de eeuw), Brulet 1987, fig. 23, 5 (buiten context).
5. fragment bronzen draad*fibula**.
6. ijzeren wolschaar*, 0,95 m diepte.
7. ijzeren mes of wolschaarlemmer*.
8. ijzeren mes*, met afgebroken punt.
9. ijzeren hengel*, 7 cm diameter en oog van 4 cm diameter via spil eraan verbonden.
10. ijzeren gesp*, 5 x 4 cm met spil van 4 cm.
11. ijzeren voorwerp*, niet te identificeren.
12. zes ijzeren beslagen*; drie zijn 4,5 cm breed en hebben een lengte van 14 à 15 cm. De andere drie hebben een breedte van 3,5 cm en een lengte van 40 à 50 cm. Alle zijn geplooid volgens een winkelhaak op 1/3 van de lengte. Mogelijk hoekbeslag van houten koffer. Vergelijking: Vanvinckenroye 1963, graf 38, afb. 46.

Datering: Flavisch.

2.3 De kuilen (fig. 2: K1-18)

In totaal werden achttien sporen als kuil herkend. Met uitzondering van kuil 17 vertoonden alle kuilen een donkergekleurde vulling met een sterke concentratie houtskool. Kuil 16 was cirkelvormig met een diameter van 0,35 m en een diepte van 0,90 tot 1,00 m. Het was vermoedelijk een paalkuil. Kuil 18 was rechthoekig (0,50 x 0,25 m), NW-ZO georiënteerd en bevond zich in het noordoostelijke deel van graf 22. De diepte ervan bedroeg 0,50/0,80 tot 0,75/1,50 m. Wegens de summiere beschrijving en het ontbreken van doorsneden worden verder alleen de kuilen die vondsten bevatten in deze studie besproken. Per kuil volgt een korte beschrijving van de vorm, de afmetingen, de oriëntatie en de diepte (gemeten van het maaiveld). Wat de vondsten betreft worden alle voorwerpen die op het sleufplan in de kuil zijn genoteerd, vermeld. De catalogus bevat al de archeologica die bewaard zijn of waarvan een tekening beschikbaar is. De voorwerpen gemerkt met een (*) zijn niet meer te raadplegen. Voor de datering wordt de werkwijze zoals bij de graven aangehouden.

- Kuil 2
Ovale kuil 1,50 x 0,75 m; NW-ZO georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,90 m. Bevat een onversierde scherf *terra sigillata*, een concentratie scherven rood aardewerk (0,70 tot 0,80 m diepte) en een concentratie scherven grijs aardewerk (0,70 tot 0,80 m diepte); niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Kuil 4
Nagenoeg driehoekige kuil basis 1,25 m x hoogte 1,75 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,90 m. Op 0,60 tot 0,75 m diepte, 4 verspreide scherven afkomstig van een onversierde schotel *terra sigillata*; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Kuil 6
Ovale kuil 0,60 x 1,00 m; N-Z georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,80 m en eindigend op een punt. Wandscherf en rond de kuil enkele randfragmenten en een niet te recupereren pot, een nagel en een ijzeren voorwerp; niet bewaard.

Datering: onbekend.

- Kuil 9
Een viertal donkergekleurde sporen; NNO-ZZW georiënteerd; diepte 0,70 tot 0,75 m (mogelijk vormen ze de restanten van een rechthoekige kuil van 2,15 x 0,90 m); in het zuidelijke deel een grijszwart kuiltje met in de kern een sterke concentratie houtskool, daarnaast een vlek rood verbrande aarde, tegen de zuidelijke rand een kleine kuil met houtskool; tegen de noordelijke rand een zwarte gekleurde kuil met een grote concentratie houtskool. In de kuil tegen de noordelijke rand een bronzen *fibula* 0,70 m diepte, niet bewaard.

Catalogus (fig. 38)

1. fragment bronzen draad*fibula**.

Datering: onbekend.

- Kuil 10
Ovale kuil 0,65 x 0,40 m; O-W georiënteerd; diepte 0,60 tot 0,75 m. IJzeren voorwerp, 0,55 m diepte, niet bewaard. Buiten deze vlek de resten van een bronzen armband, 0,50 m diepte, niet bewaard.

Catalogus (fig. 39: 1-2)

1. fragment bronzen armband*, met knopvormig uiteinde. Type Sas A1A 4. Vergelijking Sas & Cuyt 2003, fig. 2 (1ste eeuw tot eerste helft 2de eeuw), Maes & Van Impe 1986, 53.
2. ijzeren voorwerp, niet te identificeren*.

Datering: Flavisch.

- Kuil 11
Ovale kuil 2,75 x 2,25 m; NO-ZW georiënteerd; diepte 0,50 tot 0,70 m. Verstoorde door 2 recente greppels. Rood bekertje (diepte 0,55 m) en verscheidene scherven van een verbrand wit bord.

Catalogus (fig. 40: 1-2)

1. bolvormig bekertje (vvv - 34) met licht naar buiten gebogen niet verdikte rand; hard gebakken; bruinoranje buiten en orangerode binnenkant, rode kern; fijnwandig; geglad. Hoogte: 10 cm. Diameter: 6 / 10,5 / 4,2 cm. Tussen de buik en de schouder drie horizontale stroken kerfbandversiering. Mogelijk imitatie van het geverfde bekertype Brunsting 4. Lokale productie?
2. bord (vvv - 27) met een iets verdikte en licht naar binnen gebogen rand; hard gebakken; witbeige kleur met grijze en rode sporen van verbranding; ruwwandig; magering uit zand, schervengruis en kiezelschilfers. Hoogte: 3,4 cm. Diameter: 13,7 / 14 / 10 cm. Platte bodem die slecht is afgedraaid.

Gebarsten. Type Gose 466 (midden 2de eeuw), Vanvinckenroye 565 (midden 2de eeuw).

Datering: IIbc.

- Kuil 15 (De Maeyer, Kuil I)
Ongeveer rechthoekige kuil 2,00 x 1,50 m; OW georiënteerd. Bodemscherf, hard gebakken, zwart geverfd op bruine kern, dunwandig. Diameter van de voet: 5,5 cm. De bodem vertoont zeer veel gelijkenissen met deze van vondst 4 uit graf 55.

Datering: mogelijk Flavisch.

- Kuil 17
Cirkelvormige kuil 0,20 m diameter; diepte 0,70 m tot 1,10 m, eindigend op een punt; geen houtskool en weinig crematieresten. In de onmiddellijke omgeving grote stukken

crematie (0,60 m); een bronzen muntstuk, 2,2 cm diameter, sterk geoxideerd: voorzijde: hoofd naar rechts gekeerd, keerzijde: niet te lezen, niet te identificeren en twee bronzen *fibulae* (diepte 0,60 m en 0,80 m). Al de bronzen voorwerpen vertoonden sporen van intense verbranding; niet bewaard. De exacte interpretatie van dit spoor: brandrestengraf of paalkuil, dit is niet meer te achterhalen.

Catalogus (fig. 41: 1-2)

1. fragment bronzen boog*fibula**, met bovendraadse spiraalveer met haak, boogrug met enkelvoudige langsgeprofileerde groef. Type Riha 2.5. Vergelijking: Maes & Van Impe 1986, fig. 6, 11 (eerste helft 1ste eeuw), Pulles & Roymans 1994, fig. 1, 6-11 (eerste driekwart 1ste eeuw).
2. fragment bronzen draad*fibula**.

Datering: Ibc.

FIG. 38 Gekende vondst uit kuil 9: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.

Finds from pit 9: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

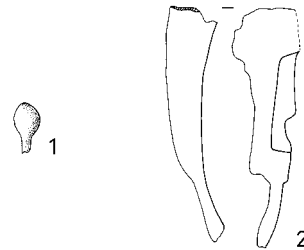

FIG. 39 Gekende vondsten uit kuil 10. 1: fragment bronzen armband. Schaal 2:3, 2: ijzeren voorwerp. Schaal 1:3.

Finds from pit 10. 1: fragment of a bronze bracelet. Scale 2:3, 2: iron object. Scale 1:3.

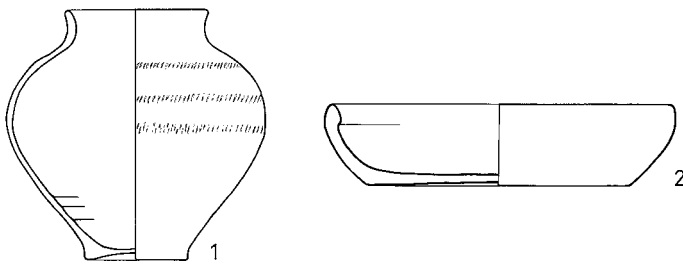

FIG. 40 Ceramiek uit kuil 11. 1: beker, 2: bord. Schaal 1:3.

Pottery from pit 11. 1: beaker, 2: dish. Scale 1:3.

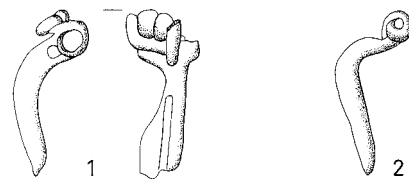

FIG. 41 Gekende vondsten uit kuil 17. 1: bronzen *fibula*, 2: fragment bronzen *fibula*. Schaal 2:3.

Finds from pit 17. 1: bronze brooch, 2: fragment of a bronze brooch. Scale 2:3.

2.4 De losse vondsten

Tijdens het uitgraven van de sleuven zijn uit de sterk verstoorde archeologische laag veel 'losse vondsten' verzameld. Het gaat hier om een aanzienlijke hoeveelheid scherven en meerdere bronzen en ijzeren voorwerpen. Dit vondstenmateriaal is niet te relateren aan een grondspoor, maar de precieze vindplaats is wel genoteerd. Een eerste reeks vondsten vertoont sporen van verbranding. Ze werden dan ook mogelijk door verploeging van een brandrestengraf verspreid. Een tweede reeks vertoont echter geen verbrandingsporen. Zij zijn vermoedelijk al tijdens de gebruiksperiode van het grafveld op de vindplaats gedeponeerd, maar het kunnen ook de resten zijn van een vernield graf. Slechts de zogenaamde meloenkralen en de silexpijlpunten zijn bewaard gebleven. Van de metalen voorwerpen bestaat een tekening zodat ze in de catalogus zijn opgenomen. De gevonden munt (diameter 15 mm) vertoont een hoofd naar rechts gekeerd maar is niet te identificeren.

Catalogus (fig. 42: 1-14)

1. meloenkraal (geen inventarisnummer), klein met sterke slijtagesporen.
2. meloenkraal (geen inventarisnummer), bevat nog resten van de blauwe kleur.
3. silexpijlpunt (01-6), smal grijs met steel en vleugeltjes, 31 mm lang.
4. silexpijlpunt (01-7), bruin met steeltje en nogal sterk ingesneden vleugeltjes, 25 mm lang.
5. zilveren bolletje met oog*, hol van binnen, waarschijnlijk fragment sieraad (halssnoer, ooring?).
6. fragment bronzen boog*fibula** met bovendraadse spiraalsluiting met haak, boogrug met enkelvoudige langsgeprofileerde groef. Type Riha 2.5. Vergelijking: Maes & Van Impe 1986, fig. 6, 11 (eerste helft 1ste eeuw), Pulles & Roymans 1994, fig. 1, 6-11 (eerste driekwart 1ste eeuw).
7. fragment bronzen *fibula**, met onderdraadse spiraalsluiting met haak en haakvormige beugel, type Riha 1.6 (Flavisch).
8. fragment bronzen bovendraadse spiraal*fibula**.
9. ijzeren mes* met afgebroken punt.
10. fragment ijzeren speerpunt*.
11. ijzeren speerpunt*, met holle schacht waarvan de punt is afgebroken en het blad door corrosie is aangetast.
12. ijzeren ring*.
13. ijzeren voorwerp*.
14. ijzeren beslag*.

3 Nabeschouwing

3.1 Graven en status van de gestorvenen

De summiere beschikbare gegevens laten niet toe de ontwikkeling van het grafveld gedetailleerd te beschrijven. Binnen het opgegraven gedeelte is geen sprake van een planmatige ordening. Integendeel, de verschillende graftypes liggen kriskras door elkaar. De brandrestengraven zijn meestal rechthoekig of langwerpig (50%) en voornamelijk NO-ZW, NW-ZO, N-Z en O-W georiënteerd. De brandrestenurngraven zijn vooral ovaal van vorm (58%) en zijn NW-ZO, N-Z en O-W georiënteerd. De

urngraven zijn overwegend cirkelvormig of licht ovaal (90%) en voor twee stuks is een NO-ZW oriëntering genoteerd. Ook over de chronologische evolutie in het aantal bijzettingen is door het relatief grote aantal slecht of niet-dateerbare graven weinig te zeggen. Het ontbreken van oversnijdingen kan wijzen op de aanwezigheid van grafmarkeringen. Mogelijk werden deze grafkuilen met een kleine berm afgedekt. Dit wordt gesuggereerd door de wandcoupe van graf 16, die een lensvormige vulling omvat.

Een randstructuur werd in het oostelijke grafveld niet aangetroffen. De uitgestrektheid van het grafveld is dan ook onzeker. Vermoedelijk is de oostelijke en noordelijke rand van het grafveld bereikt, van de aanpalende percelen zijn geen vondsten bekend. De westelijke rand is daarentegen wel duidelijk vastgesteld. Bij het graven van een proefsleuf in oktober 1967 op het veld in de Wijngaardstraat, tegenover huisnummer 8, kwamen immers geen grafsporen meer tevoorschijn. Wel kan het grafveld zich nog in zuidwestelijke richting hebben uitgestrekt. Bij het uitgraven van een zwembad in de tuin, Wijngaardstraat 7, op 28 m ten ZW van graf 33 gelegen, zijn houtskool, crematieresten en scherven aangetroffen³¹. Mogelijk is hier een brandrestengraf aangesneden. Nog meer naar het ZW werd bij prospectie op 22 september 1970 van de bouwput Wijngaardstraat 3, door ondergetekende in de noordelijke funderingsgreppel, een kleine donker gekleurde 15 cm dikke vlek met houtskool, maar zonder crematieresten gevonden. In de uitgegraven kelder was op 2 m diepte een kuil van 2,5 m breedte zichtbaar die trechtervormig was uitgegraven met in de donker gekleurde vulling veel dakpanfragmenten en scherven van meerdere stuks aardewerk. Vermoedelijk betreft het een waterput die hoort bij de nederzettingssporen die in 2001 tijdens een noodonderzoek door het VIOE in de Hoogveldstraat aan het licht kwamen³². Deze bewoningszone bevindt zich dus duidelijk buiten het grafveld zodat een mogelijke uitbreiding naar het ZW zich tot 560 m² beperkt. Binnen het grafveld is een groot deel niet onderzocht, onder meer de oppervlakte onder de woning Wijngaardstraat 8 en het perceel onmiddellijk ten zuiden van deze eigendom gelegen, samen goed voor 418 m². Bijgevolg is te veronderstellen dat het grafveld zich over minstens 2939 m² uitstrekte. Ook het totale aantal graven van dit grafveld is niet gekend. Negenenzestig graven op 1961 m² onderzochte oppervlakte betekent één graf per 28,5 m² wat in de buurt ligt van het gemiddelde van één graf per 26,8 m² in het grafveld van Kampershoeke in Weert³³. Opvallend is echter de sterke concentratie van graven in het centrale deel van het opgegraven areaal.

Wat was nu de status van de gecremeerde persoon? De bewaarde voorwerpen kunnen de indruk wekken dat de graven eerder 'arm' zijn. De rijkdom van de graven stemt echter niet noodzakelijk overeen met de status van de gecremeerde, maar is slechts het gevolg van het toegepaste dodenritueel. In de zogenaamde *tumulus* van Grobbendonk bevonden zich naast het gebruiksaardewerk nog een voorwerp in *terra sigillata* en één in glas. Bronzen munten, sieraden of kleine gebruiksvoorwerpen ontbraken volledig. Mogelijk is dit wel het gevolg van het niet wetenschappelijk opgraven van dit graf. In het westelijke grafveld kwamen naast het gewone aardewerk nog twee scherven *terra sigillata*, een imitatie van een *terra sigillata* vorm, een gla-

³¹ Mondelinge mededeling van de eigenaar Victor Sleenckx in 1969.

³² Vervoort & Annaert 2003, 87.

³³ Hiddink 2003, 415.

zen voorwerp en een bronzen *fibula* voor. In het oostelijke grafveld komt *terra sigillata* in tien graven en twee kuilen voor. Graf 44 bezat zelfs de resten van twee exemplaren. Een imitatie van de *terra sigillata* vorm kwam voor in de graven 22 en 29. *Terra nigra* en *terra nigra*-achtig aardewerk kwamen in zes graven voor. In graf 55 bevonden zich mogelijk zelfs de restanten van drie voorwerpen. Een imitatie van de *terra nigra* vorm was aanwezig in graf 34. Geverfde waar bevond zich in drie graven en één kuil. Een imitatie van geverfde waar dook dan weer op in

graf 44. De resten van glazen voorwerpen kwamen voor in de graven 1, 10, 30 en 34. In graf 44 bevond zich een meloenkraal. Vier graven en een kuil bevatten de resten van een munt. Bronzen sieraden kwamen voor in veertien graven en drie kuilen, soms meerdere voorwerpen in één graf of kuil. Ten slotte bevatten negen graven en twee kuilen ijzeren voorwerpen, meestal messen. De greppel bevatte onder andere een randfragment *terra sigillata* met barbotineversiering, een glazen kraaltje, vijf bronzen sieraden en twaalf ijzeren voorwerpen. Tussen de losse

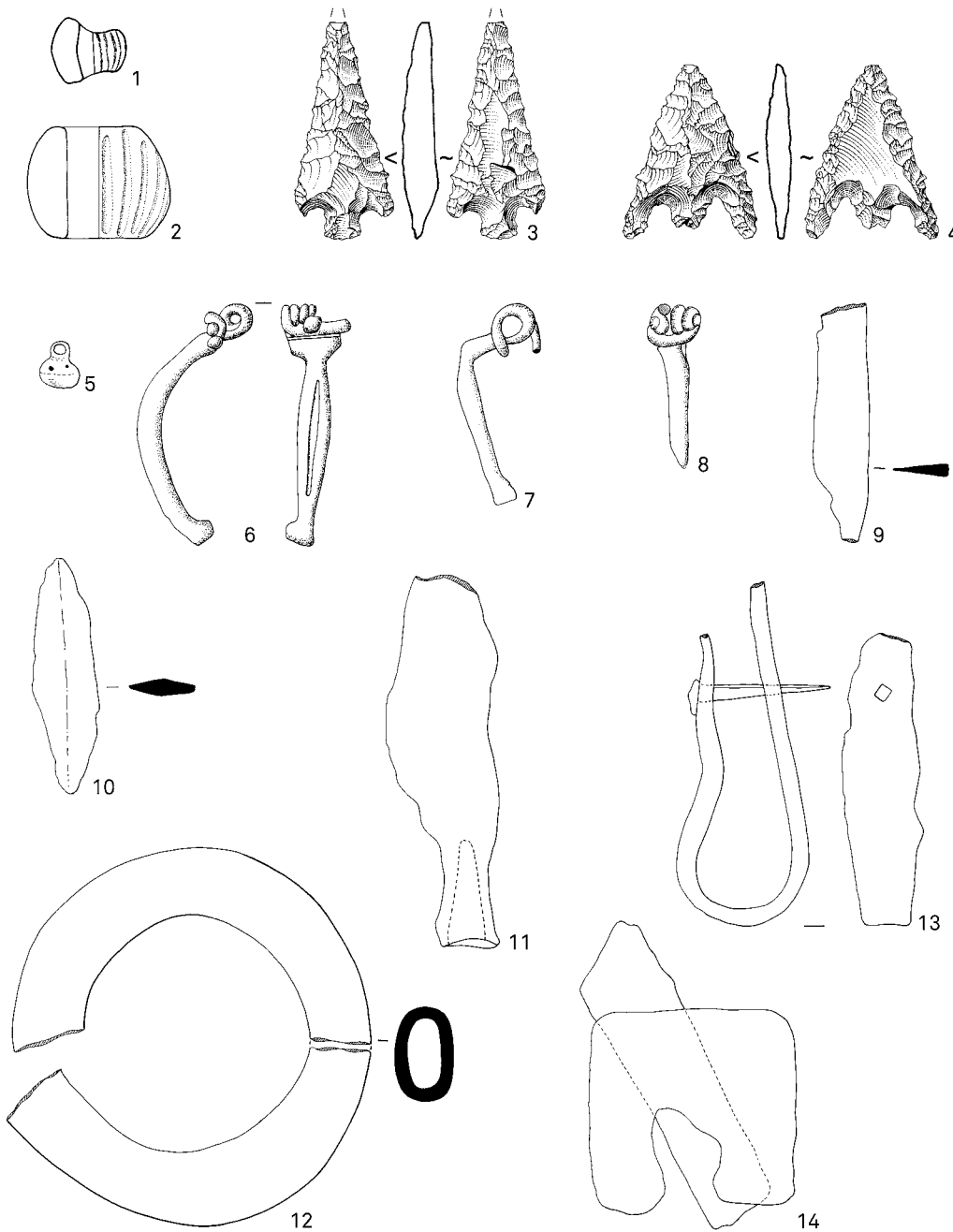

FIG. 42 Gekende losse vondsten. 1: meloenkraal, 2: meloenkraal, 3: silexpijlpunt, 4: silexpijlpunt, 5: zilveren bolletje met oog, 6: bronzen *fibula*, 7: bronzen *fibula*, 8: fragment bronzen *fibula*, 9: ijzeren mes, 10: ijzeren speerpunt, 11: ijzeren speerpunt met schacht, 12: ijzeren ring, 13: ijzeren voorwerp, 14: ijzeren beslag. 1-4: schaal 1:1; 5-8: schaal 2:3; 9-14: schaal 1:3.

Unstratified finds. 1: melon bead, 2: melon bead, 3: flint arrowpoint, 4: flint arrowpoint, 5: silver ball with eye, 6: bronze brooch, 7: bronze brooch, 8: fragment of a bronze brooch, 9: iron knife, 10: iron spearhead, 11: iron javelin with shank, 12: iron ring, 13: iron object, 14: iron mount.

1-4: scale 1:1; 5-8: scale 2:3; 9-14: scale 1:3.

TABEL 2

Datering van het grafveld.

Chronology of the Roman cemetery.

70 tot 100	Graf 7, 13, 17, 21, 29, 34, 36, 37, 38, 42, 44, 51, 52, 55, greppel, kuil 10, 15, 17
100 tot 150	Graf 10, 14, 25, 43, 56
150 tot 200	Graf, 1, 9, 20, kuil 11
Onbekend	Graf 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, inhumatiegraf, kuil 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 18

vondsten bevonden zich een munt, een zilveren en drie bronzen sieraden, twee meloenkralen en zeven ijzeren voorwerpen. Al deze vondsten wijzen op een zekere welstand van de doden en staan in fel contrast met de inhoud van de andere gekende grafvelden in Grobbendonk.

3.2 De greppel

De structuur van greppel en uitdieping is waarschijnlijk in één keer of zeer zeker in een korte tijd gevuld. In de homogeen gekleurde vulling lagen meerdere scherven van dezelfde pot volledig verspreid. Mogelijk werd de gracht volgestort met de resten van meerdere brandstapels, want zowel de scherven als de metalen voorwerpen vertonen sporen van intense verbranding. De graven 37, 42 en 43 oversnijden de greppel. Graf 37 en 42 dateren uit het derde kwart van de 1ste eeuw en de Flavische tijd. De uitdieping wordt op haar beurt oversneden door graf 43. Dit graf is te dateren in de eerste helft van de 2de eeuw. De greppel ontstond bijgevolg voor of gelijktijdig met de aanleg van het grafveld en heeft er zeker deel van uitgemaakt. Een functie als afbakingsstructuur lijkt ons door zijn ligging binnen het grafveld moeilijk aanvaardbaar. Ook de vraag of het grafveld rond deze greppel is ontstaan kan niet met zekerheid worden beantwoord.

3.3 De kuilen

Voor de tien kuilen zonder crematie of andere vondsten blijven functie en datering onbekend. Maar ook voor de beschreven kuilen is omwille van de beperkte gegevens een interpretatie niet meer mogelijk. Waarschijnlijk behoren de beschreven kuilen wel tot het grafveld. Kuil 1 komt sterk overeen met de houtskoolrijke versterking die G. De Maeyer in zijn proefsleuf B vond en maakt er waarschijnlijk deel van uit³⁴. De Maeyer veronderstelt hier een uitloper van een *ustrina* te hebben aangetroffen. Er werd echter noch tijdens zijn noch tijdens de daaropvolgende opgravingscampagnes rood verbrande aarde waargenomen, waardoor deze interpretatie onzeker is.

3.4 Datering van het grafveld

Aangezien geen materiaal voor ¹⁴C-datering meer voorhanden is, dient de datering van het grafveld volledig te gebeuren aan de

hand van de vondsten. Bij negen graven en tien kuilen zijn geen vondsten vermeld. Bij tweeëndertig andere graven en zes kuilen zijn de vondsten niet meer bewaard, zodat een vergelijkend onderzoek onmogelijk was. Ook de aanwezigheid van lokaal aardewerk of aardewerk dat ruwweg tot de Romeinse periode behoort in zes andere graven, laat geen nauwkeurige datering toe. Slechts de aanwezigheid van kwaliteitsaardewerk (*terra sigillata*, *terra nigra* en geverfde waar en de imitaties hiervan) evenals de bronzen munt in graf 20 en de dateerbare bronzen voorwerpen in vier graven en twee kuilen, geven mogelijkheid tot een meer nauwkeurige datering (tabel 2). De datering van de greppel is aangegeven op de bronzen armbandfragmenten. Het voorkomen van dergelijke fragmenten in een religieuze of grafcontext wijst volgens K. Sas op het langzaam romaniserend karakter van de Kelten in het grensgebied van het Maas-Demer-Scheldebekken in de loop van de tweede helft van de 1ste eeuw v.Chr. tot het derde kwart van de 1ste eeuw n.Chr.³⁵. Een datering van de greppel in de vroeg-Flavische periode, mogelijk kort na 70 n.Chr., dringt zich dus op. Slechts de kuilen 10, 11, 15 en 17 bevatten enigszins dateerbare voorwerpen. Drie kuilen dateren uit de 1ste eeuw terwijl kuil 11 tot het midden van de 2de eeuw hoort.

Met veertien graven, drie kuilen en de greppel kende het grafveld een opmerkelijke gebruikperiode tijdens de Flavische tijd. Voor de daaropvolgende periode van 100 tot 150 n.Chr. zijn slechts vijf graven aangeduid. Tot de periode van 150 tot 200 n.Chr. behoren met zekerheid minstens drie graven en één kuil.

Vooraleer de relatie tussen het grafveld en de bewoning te bespreken, is het nuttig kort de ontwikkeling van de nederzetting te schetsen. Tijdens het onderzoek van de nederzettingssporen bleek dat de oudste bewoning allicht teruggaat tot een mogelijk officieel gebouw uit de tijd van Claudius³⁶, waarrond de bewoning zich ontwikkelde. Kort daarna kende de *vicus* een opmerkelijke groei met de karakteristieke tweeschepige houtbouwtraditie, type Ekeren-Oelegem³⁷. Na verschillende verbouwingen, waarvan één mogelijk verwoest door de Batavenopstand in 69/70 n.Chr., kwam een meer geromaniseerde bouwtraditie met vakwerkbouw op ligbalken tot stand³⁸. Uit de invoer van Zuid-Gallische *terra sigillata* blijkt dat de nederzetting tijdens de regeringsperiode van keizer Vespasianus (69 tot 79 n.Chr.) een opmerkelijke bloei heeft gekend³⁹. In het begin van de 2de eeuw verving men een groot deel van de houtbouw door steen-

³⁴ De Maeyer 1968, 14.

³⁵ Sas & Cuyt 2003, 22.

³⁶ De Boe 1977, 12-15.

³⁷ De Boe 1984, 73.

³⁸ De Boe 1984, 70.

³⁹ Vanderhoeven 1977, 8; Vanderhoeven 1985, 107-120.

bouw⁴⁰. De *vicus* telde dan drie tempels, thermen en een lintbebouwing langsheen de twee gekende wegen. Opmerkelijk is dat vanaf het einde van de 1ste eeuw tot aan de invallen van de Chauken in ca. 170 n.Chr. geïmporteerde *terra sigillata* slechts beperkt voorkwam om daarna terug in aantal toe te nemen⁴¹. Vanaf de 3de eeuw nam de bevolking af en rond 275 n.Chr. werd de *vicus* definitief verlaten⁴². Blijkbaar kende het grafveld niet dezelfde evolutie als de nederzetting. Het kwam pas tot ontwikkeling na de opstand van de Bataven in 69/70 n.Chr. en deed vooral dienst tijdens de Flavische periode. Vanaf het begin van de 2de eeuw nam het gebruik af, een tendens die zich verder voortzette tot het einde van deze eeuw. Uit de 3de eeuw zijn geen graven met zekerheid te herkennen. Het ontstaan van een nieuw grafveld ten westen van de *vicus*, maar mogelijk ook nog op andere plaatsen, zal hieraan niet vreemd zijn.

4 Besluit

Niettegenstaande de oorspronkelijke rijkdom aan vondsten zijn door het minieme aantal bewaarde stukken slechts algemene conclusies te trekken. Het ontbreken van handgevormd aardewerk in dit oostelijke grafveld wijst op het sterke geromaniseerde karakter ervan. Ook de aanwezigheid van veertien urngraven wijst op de klassieke Romeinse manier van begraven. De gebruikte ritus van brandrestengraven in nagenoeg 2/3 van de herkende graven sluit dan weer volledig aan bij een inheemse traditie. De brandrestenuarngraven zijn dan mogelijk als een tussenvorm te zien van een typisch Gallo-Romeinse samenleving. Opmerkelijk is echter de grote verscheidenheid binnen de brandrestengraven. Een eerste reeks bestaat uit meestal rechthoekige kuilen met een totale oppervlakte van 0,22 tot ongeveer 5 m². Daarnaast zijn er de ovale en cirkelvormige kuilen met een diameter van nagenoeg 0,70 tot 1,00 m. Ook driehoekige kuilen komen voor. De oorzaak van dit verschil in voorkomen was niet te achterhalen.

Het inhumatiegraf en de achtenzestig crematiegraven, samen met de graven van het westelijke grafveld en de *tumulus*, kunnen onmogelijk al de overledenen van de *vicus* bevat hebben. Het blijft dan nog de vraag waar zich de voor-Flavische graven en de andere graven uit de 2de en 3de eeuw te Grobbendonk bevinden. Hopelijk zal verder archeologisch onderzoek hierover uitsluitsel brengen.

Dankwoord

Dank aan al degenen die ons met woord en daad hebben bijgestaan. Mijn bijzondere dank gaat naar: Prof. em. dr. Hugo Thoen, voor zijn hulp bij de interpretatie van de verschillende grondsporen, de determinatie van het kwaliteitsaardewerk en de bemerkingen en raadgevingen bij het nalezen van deze tekst; dr. Kathy Sas, archeoloog specialiteit Romeinse juwelen, voor de determinatie van de bronzen sieraden; Prof. dr. Guy De Boe, gewezen directeur NDO/IAP en Marleen Martens (VIOE) voor

de goede raad bij het lezen van dit artikel; Danielle Horemans, conservator van het Gemeentelijk Archeologisch Museum As-tridplein 3 te Grobbendonk voor haar medewerking en goede zorgen; Hans Denis, Niki Mommaerts, Rob Vanschoubroek, Daisy Van Cotthem, Nele van Gemert en Marc Van Meenen (VIOE) voor het verzorgen van de figuren; Jozef Beckers en Robert Van Bunder, opgravingsleiders, die mij met de archeologie vertrouwd hebben gemaakt en in het bijzonder Jos De Schutter, de algemene bezieler van deze opgraving, aan wie ik dit werk wens op te dragen.

Summary

The eastern Gallo-Roman cemetery in Grobbendonk (province of Antwerp)

On the basis of results from preliminary fieldwork carried out in 1966, this cemetery, situated to the east of the Gallo-Roman *vicus*, was excavated on behalf of the VVV between 1968 and 1972. As a first step towards this publication, the author carried out further excavations in 1978 and 1980. A total of 1961 m² of the site has now been systematically excavated. In addition to eighteen pits, one ditch and one inhumation grave, sixty-eight cremation graves were uncovered. These can be divided into three types: forty-two graves containing funeral pyre remains, twelve urn graves also containing funeral pyre remains and fourteen urn graves. The presence of urn graves, as well as the absence of handmade pottery, is evidence for the strong Roman character of the cemetery. The presence of funeral pyre remains, included as part of the burial ritual in two-thirds of the graves found, is strong evidence for an indigenous tradition. The urn graves containing funeral pyre remains can be seen as a transitional form of burial. The original function of the ditch and the pits is not clear. Only the restored pottery fragments have been kept and from the metal finds only one illustration exists. Because of this, only twenty-two graves, the ditch and four pits could be dated. The ditch was back-filled in the early Flavian period using the debris from a number of funeral pyres. At least fourteen graves and three pits date to the Flavian period, five graves date between AD 100 – 150 and three graves and one pit date with certainty to the second half of the second century AD. No graves are known dating from the third century AD. The early date of this cemetery stands in stark contrast to other graves previously excavated in Grobbendonk. These all date to the end of the second – first half of the third century AD and rarely contain more than ordinary pottery. The presence of quality pottery and bronze, glass and iron objects in many of the graves, indicates the level of social standing of the deceased. The location of the cemetery belonging to the earliest Claudian foundation phase of the *vicus*, and the other second and third-century AD graves, remains unknown.

40 De Boe 1977, 49.

41 Vanderhoeven 1977, 11.

42 De Boe 1984, 78.

Bibliografie

- ANNAERT R. 1995/1996: De Alfsberg te Kontich (prov. Antwerpen), *Archeologie in Vlaanderen V* (1999), 41-68.
- BAUWENS-LESENNE M. 1965: *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in de Provincie Antwerpen*, Brussel.
- BOELICKE U. 2002: *Die Fibeln aus dem Areal der Colonia Ulpia Traiana*, Xantener Bericht 10, Mainz.
- BRULET R. 1981: *Braives Gallo-Romain*, Publications d'histoire de l'art et d'archéologie de l'Université catholique de Louvain XXVI, Louvain-la-Neuve.
- BRULET R. 1987: *Liberchies I vicus Gallo-Romain*, Publications d'histoire de l'art et d'archéologie de l'Université catholique de Louvain LIV, Louvain-la-Neuve.
- BRUNSTING H. 1937: *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen. Een bijdrage tot de kennis van Ulpia Noviomagus*, Amsterdam.
- CAPENBERGHS J. 1986: "Varius Multiplex Multiformis". Het probleem van de beschrijving van (Gallo-Romeinse) begravingsresten: enkele metodologische overwegingen, *De Leiegouw XXVIII*, 203-211.
- CARAVALE A. & TOFFOLETTI I. 1997: *Anfore Antiche - conoscerle e identificarle*, Formello.
- DE BOE G. 1977: *De Romeinse vicus op de Steenberg te Grobbendonk*, *Archaeologia Belgica* 197, Brussel.
- DE BOE G. 1978a: Aanvullend onderzoek in de Romeinse vicus te Grobbendonk, *Conspectus MCM-LXXVII*, *Archaeologia Belgica* 206, Brussel, 55-59.
- DE BOE G. 1978b: Grobbendonk (Antw.): grafveld, *Archeologie* 1978-2, 67.
- DE BOE G. 1984: Nieuw onderzoek in de Romeinse vicus te Grobbendonk, *Conspectus MCMLXXXIII*, *Archaeologia Belgica* 258, Brussel, 69-78.
- DE BOE G. & LAUWERS F. 1980: *Een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd te Oelegem*, *Archaeologia Belgica* 228, Brussel.
- DE CLERCK M. 1983: *Vicus Tienen - Eerste resultaten van een systematisch onderzoek naar een Romeins Verleden*, Tienen.
- DE GREEF H. 1966: Een Gallo-Romeinse pottenbakkersoven te Grobbendonk-Steenberg, *Hades* 5.14, 24.
- DE GROOTE K., BASTIAENS J., DE CLERCQ W., DEFORCE K. & VANDENBRUAENE M. 1999/2000: Gallo-Romeinse graven te Huise 't Peerdeken, *Archeologie in Vlaanderen VII* (2003), 31-64.
- DE LAET S.J., VAN DOORSELAER A., SPITAELS P. & THOEN H. 1972: *La nécropole gallo-romaine de Bliquy*, *Dissertationes Archaeologicae Gandenses XIV*, Brugge.
- DE MAEYER G. 1966: Gallo-Romeinse bewoningssporen te Grobbendonk, *Archeogro I*, 7-42.
- DE MAEYER G. 1967: Errata *Archeogro I*, *Archeogro II*, 21.
- DE MAEYER G. 1968: Gallo-Romeins grafveld te Grobbendonk, *Sprokkelen in het verleden, s.l.*, 3-17.
- DERU X. 1996: *La céramique belge dans le Nord de la Gaule. Caractérisation, Chronologie, Phénomènes Culturels et Economiques*, Publications d'Histoire de l'Art et d'Archéologie de l'Université Catholique de Louvain LXXXIX, Louvain-la-Neuve.
- GOSE E. 1950: *Gefässtypen der Römischen Keramik im Rheinland*, *Bonner Jahrbücher, Beihefte 1*, Kevelaer.

- HARTOCH E. & MARTENS M. 2001: La production de céramiques dans le vicus de Tirmont (Belgique), *SFECAG. Actes du Congrès de Lille-Bavay*, Marseille, 29-40.
- HELDENBERGH G. & R. 1978: *Le cimetière gallo-romain des Uyets à Volaiville*, *Archaeologia Belgica* 205, Bruxelles.
- HERMET F. 1934: *La Graufesenque*, Paris.
- HEUKEMES B. 1964: *Römische Keramik aus Heidelberg*, *Materialien zur Römisch-Germanischen Keramik* 8, Bonn.
- HIDDINK H. 2003: *Het grafritueel in de Late IJzertijd en Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldengebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*, *Zuidnederlandse Archeologische Rapporten* 11, Amsterdam.
- HOLWERDA J.H. 1941: *De Belgische waar in Nijmegen*, *Beschrijving van de verzameling van het Museum G.M. Kam te Nijmegen* II, 's-Gravenhage.
- JANSSENS P. 1966a: Gallo-Romeinse grafurn uit Grobbendonk, *Hades* 5.15, 31-32.
- JANSSENS P. 1966b: Het Gallo-Romeins Grafveldje van Grobbendonk, *Noordgouw* VI-2, 53-71.
- JANSSENS P. 1967: Medisch bronzen instrument en stenen tablet, gevonden op de Gallo-Romeinse vicus te Grobbendonk, *Hades* 6.17/18, 4-7.
- JANSSENS P. & VAN CROMBRUGGEN H. 1968: De Gallo-Romeinse sondage-vondsten te Grobbendonk, *Hades* 7.21, 3-40.
- LEVA CH. & COENE G. 1969: *Het Gallo-Romeins grafveld in de Molenstraat te Kortrijk*, *Archaeologia Belgica* 114, Brussel.
- MAES K. & VAN IMPE L. 1986: Begraafplaats uit de IJzertijd en Romeinse vondsten op "de Rieten" te Wijshagen (gem. Meeuwen-Grutrode), *Archaeologia Belgica* N.R. II-1, Brussel, 47-56.
- MERTENS J. 1961: *Gallo-Romeins grafuit Grobbendonk*, *Archaeologia Belgica* 53, Brussel.
- OSWALD F. & PRYCE D. 1966: *An introduction tot the study of Terra Sigillata*, London.
- POLFER M. 1996: *Das gallorömische Brandgräberfeld und der dazugehörige Verbrennungsplatz von Septfontaines-Déckt (Luxemburg)*, *Dossiers d'Archéologie du musée national d'histoire et d'art V, Luxembourg*.
- PULLES I. & ROYMANS N. 1994: Mantelspelden en armringen als offerobject. In: ROYMANS N. & DERKS T. (eds), *De tempel van Empel. Een Hercules-heiligdom in het woongebied van de Bataven*, *Graven naar het Brabantse verleden* 2, 's-Hertogenbosch, 132-141.
- RIHA E. 1979: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, *Forschungen in Augst* 3, Augst.
- RIHA E. 1994: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975*, *Forschungen in Augst* 18, Augst.
- SAS K. 1999: *Juwelen en juwelierskunst in Romeins België: Bijdrage tot de studie van de Romeinse sierkunst*, ongepubliceerde doctoraatsverhandeling Archeologie UGent.
- SAS K. & CUYT G. 2003: Vroeg-Romeinse "cultus"-armbanden in een "vierkant". In: CUYT G. & SAS K. (red), *Vlekken in het zand, Archeologie in en rond Antwerpen*, Antwerpen, 9-24.
- STUART P. 1977: *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, *Beschrijving van de Verzamelingen in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen* 6, Nijmegen.
- THOEN H. 1968: De terra-sigillata van Grobbendonk, *Hades* 7.19, 1-56.

VANDERHOEVEN M. 1977: *De terra-sigillata van Grobbendonk, opgravingen 1971-1973*, Archaeologia Belgica 199, Brussel.

VANDERHOEVEN M. 1985: De terra-sigillata van Grobbendonk 3, opgravingen 1983, *Archaeologia Belgica* N.R. I-1, 107-120.

VAN DOORSELAER A. 1967: *Les nécropoles d' époque romaine en Gaule septentrionale*, Dissertationes Archaeologicae Gandenses 10, Brugge.

VAN DOORSELAER A. 1969: Typische Gallo-Romeinse brandrestengraven in de Scheldevallei, *Helinium* 9, 74-86.

VAN DYCK G. 1982: *Grobbendonk - Het historische verhaal van een kleine gemeenschap. Deel I: van de Steentijd tot de Late Middeleeuwen*, Brecht.

VANVINCKENROYE W. 1963: *Gallo-Romeinse Grafvondsten uit Tongeren*, Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 6, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1967: *Gallo-Romeinse Aardewerk van Tongeren*, Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 7, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1984: *De Romeinse zuidwest-begraafplaats van Tongeren*, Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins museum te Tongeren 29, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1991: *Gallo-Romeins aardewerk van Tongeren*, Hasselt.

VERVOORT R. & ANNAERT R. 2003: Romeinse kelder in de Hoogveldstraat te Grobbendonk (prov. Antwerpen), *Romeinendag Leuven 8-2-2003*, 87-88.